

Een onderzoek naar de verhouding van bevindelijk gereformeerden met het kijken van televisie via internet

“Uitzendinggemist mag wél”

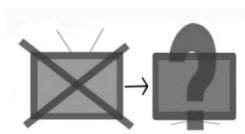

Voorwoord

Zoals bij menig student is ook mijn scriptie een lange weg geweest. Na een tocht via Noord-Irak, Apeldoorn, Hilversum, toen weer langs Apeldoorn, de bible belt en af en toe een uitstapje naar Den Haag is mijn scriptiepaadje bijna ten einde. Hierbij een kort verslag en dankwoord:

In februari start mijn scriptietraject met de keuze van prof. dr. De Haan als mijn scriptiebegeleider. In eerste instantie wil ik bij hem afstuderen op mijn eigen onderwerp, een onderzoek in het buitenland. Na een theoretische en praktische verkenning van dit onderwerp, wordt besloten dat dit praktisch niet haalbaar is en stap ik alsnog over op één van de door prof. Dr. De Haan voorgestelde onderwerpen, dat in samenspraak met het RD en Kliksafe tot stand was gekomen.

Bij een eerste gesprek op 29 april 2011 met het RD en Kliksafe worden de eerste lijnen van het onderzoek uitgezet. Ik zal onderzoek gaan doen naar de vraag hoe bevindelijk gereformeerden omgaan met het kijken van televisie via internet.

Eind juni is mijn onderzoeksvoorstel zo goed als af en in de zomermaanden, waarin ik ook stage loop, richt ik me op het operationaliseren van mijn onderzoeksvragen naar een enquête die ik, in overleg met het RD, onder het RD-lezerspanel zal gaan uitzetten. Halverwege oktober is mijn enquête door prof. dr. De Haan goedgekeurd maar blijkt tevens dat het RD zelf al een vrijwel identieke enquête afgenomen heeft over het onderwerp 'televisie kijken via internet' en daar ook al verschillende artikelen over heeft gepubliceerd. De uitkomsten van de RD-enquête '60 jaar televisie' beantwoorden voor een deel hun en mijn (onderzoeks)vraag hoe er in bevindelijke kring met televisie kijken wordt omgegaan.

Begin november vindt er een heroriënteringgesprek plaats over waar ik het RD nu nog verder mee kan helpen en op welke manier het RD mij verder kan helpen met mijn onderzoek. Inzet is om theoretisch aanvullend, en voor het RD relevant, onderzoek te doen zonder dat ik mijn theoretisch kader weg moet gooien (operationalisering en enquête zijn waardeloos geworden).

Op basis van deze heroriëntering heb ik in de maand november en december mijn onderzoeksvoorstel aangepast, mijn hoofdstuk Methode aangepast, mijn empirisch onderzoek uitgevoerd en verwerkt tot resultaten, conclusies en aanbevelingen. Het resultaat van wat uiteindelijk dus een scriptieproces van een jaar werd, maar waarin het meeste werk dus uiteindelijk in twee maanden is gebeurd, is terug te lezen in deze scriptie.

Graag de volgende personen bedanken voor hun medewerking aan mijn scriptie. Allereerst mijn scriptiebegeleider, prof. dr. Jos de Haan, voor zijn tijd, geduld en advies. Ik was waarschijnlijk een verre van ideale (want eigenwijze) student, dus des te meer dank dat u mij in uw schaarse tijd hebt willen adviseren en begeleiden.

Daarnaast ben ik het Reformatorisch Dagblad en Kliksafe (in de persoon van directeur Bert Jan Peters) dankbaar dat zij het initiatief namen voor dit onderzoek. Het Reformatorisch Dagblad heeft mij daarnaast in raad en daad bijgestaan, door mijn vragen te beantwoorden, de ruwe data van hun enquête '60 jaar televisie' aan mij beschikbaar te stellen en de respondenten te benaderen voor mijn interviews. Bij deze wil ik met name de adjunct-hoofdredacteur dhr. Steef de Bruijn bedanken dat hij zijn kostbare tijd en energie heeft willen inzetten om mij verder te helpen met mijn onderzoek nadat dit op een dood spoor was gekomen. Het door u geschreven verzoek om medewerking aan een deel van de RD-lezers had ik zelf niet beter kunnen opstellen. Tevens bedankt voor het uitlenen van het boek 'De eeuw in het hart' van drs. J. A. Coster en de gouden boekentip 'Kerk en wereld' van C.P. Polderman. Daarnaast wil ik graag Arjan van der Weerd bedanken voor de beantwoording van mijn vragen m.b.t. het tot stand komen van de enquête '60 jaar televisie' en zijn hulp bij het selecteren van respondenten voor mijn interviews.

Ik was blij verrast door de snelle reacties van RD-lezers op het verzoek om medewerking. Binnen enkele dagen had ik alle door mij verstuurd opgaveformulieren al weer teruggestuurd gekregen. Ik ben alle betrokken families die mij hebben ontvangen zeer erkentelijk voor hun vriendelijke ontvangst. Een familie ben ik tevens dankbaar voor mijn vertrek (iets met na afloop van een interview zonder benzine en portemonnee in Zeeland staan).

Tot slot wil ik mijn familie en vrienden echt supererg bedanken voor al hun support en dan met name mijn ouders (!!!!) voor hun mentale en financiële steun gedurende m'n hele studietijd en Matthieu voor het omslagontwerp en natuurlijk veel meer.

Inhoudopgave

Inhoudopgave.....	4
1. Inleiding.....	6
1.1 Televisie? Nee!.....	6
1.2 Televisie kijken via internet?	6
1.2 Relevantie.....	7
1.3 Opzet onderzoek.....	7
2. Theorie	9
2.1 Bevindelijk Gereformeerden	9
2.2 Principiële laggards.....	11
2.3 Televisie: acceptatie, selectie en distantie	13
2.3.1 Acceptatie.....	13
2.3.2 Selectie	14
2.3.3 Distantie	14
2.4 Cultuurvisie: ‘Wel in de wereld, niet van de wereld’.....	15
2.4.1 Burger.....	16
2.4.2 Pionier	16
2.4.3 Vreemdeling/pelgrim/ kloosterling.....	17
2.5 Specifiek voor televisie geldende argumenten.....	18
2.5.1 Wereldgelijkvormigheid	18
2.5.2 Amusement en ontspanning.....	18
2.5.3 Gezin	19
2.5.4 Beeldcultuur	19
2.6. Internet en nieuwe vormen van begeleiding.....	20
2.6.1 “Het vinden van een balans”	21
2.6.2 Restrictieve begeleiding	21
2.6.3 Meekijken: vooraf, tijdens, achteraf.....	22
2.6.4 Actieve /evaluatieve begeleiding.....	23
2.6.5. Mediaopvoeding.....	23
2.7 ‘ Uitzendinggemist mag wèl’.....	24
2.8 Deelvragen	26
2.8.1 Deelvraag 1.....	27
2.8.2 Deelvraag 2.....	28
2.8.3 Deelvraag 3.....	28
2.8.4 Deelvraag 4.....	29
3. Methode.....	30
3.1 Kwantitatief	30

3.1.1 Methode van dataverzameling.....	30
3.1.2 Selectie van respondenten.....	30
3.1.3 Operationalisering	31
3.1.4 Betrouwbaarheid & validiteit	36
3.2 Kwalitatief	37
3.2.1.Methode van dataverzameling.....	37
3.2.2 Selectie van respondenten.....	37
3.2.3 Topiclist	39
3.2.4 Gegevensverwerking- en analyse	40
4. Resultaten	45
4.1 Deelvraag 1.....	45
4.2 Deelvraag 2.....	46
4.3 Deelvraag 3.....	47
4.3.1 Intensiteit gebruik televisie kijken via internet.....	47
4.3.2 Redenen geen televisie	48
4.3.3 Redenen om wel televisie via internet te kijken.....	50
4.3.4 Kijk op eerdere argumenten tegen televisie	51
4.3.5 Cultuurvisie.....	54
4.4 Deelvraag 4.....	56
4.4.1 Geen Youtube op zondag	56
4.4.2 Begeleiding.....	57
4.4.3 Mediaopvoeding.....	59
5. Conclusie	63
5.1. Hoofdvraag.....	63
5.2 Samenvatting theorie.....	63
5.3 Beantwoording deelvragen	65
5.3.1 De oude stempel.....	65
5.3.2 Hoe harder het nee, des te meer via de pc?	66
5.3.3 Uitzendinggemist mag wèl	67
5.3.4 Geen Youtube op zondag	69
5.4 Samenvatting beantwoording deelvragen	70
5.5 Slotconclusie.....	72
6. Discussie & Aanbevelingen.....	74
6.1 Discussie.....	74
6.2 Wetenschappelijke & praktische aanbevelingen.....	74
Literatuurlijst.....	77

1. Inleiding

1.1 Televisie? Nee!

Nieuwe media zijn openingen naar de wereld. Door veel mensen wordt dit als iets moois gezien en ervaren. Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van communicatie worden dan ook vaak met gejuich ontvangen. Anderzijds zijn er ook altijd mensen die waarschuwen voor de keerzijde van nieuwe communicatiemiddelen. Nieuwe media worden dan als bedreiging gezien. Teveel informatie, verkeerde informatie, vervreemding van de directe naasten zouden de mens er niet op vooruit helpen (De Haan, 2008).

Onder bevindelijk gereformeerden bevinden zich traditiegetrouw veel mensen die nieuwe media als een bedreiging zien. Voor veel van hen zijn nieuwe media als opening naar de wereld juist geen aanrader aangezien in die kringen 'de wereld' zo veel mogelijk buiten op afstand gehouden moet worden. De televisie, het zogenaamde 'kastje van de duivel' is om die reden tot op heden vaak buiten de deur gehouden. Er stonden door de tijd heen zelfs sancties vanuit de kerk of scholengemeenschap op als men het kastje wel in huis bleek te hebben. Vlugschriften als *Televisie? Neen!* en *Het kwaad van de film* van de auteur P. Kuyt moesten in de begintijden van de televisie de bevindelijk gereformeerde achterban waarschuwen voor de gevaren van de televisie (RD¹, 4 februari 2011).

Hoewel de beoordeling tegenwoordig milder lijkt te zijn, is er nog steeds een deel van de bevindelijk gereformeerden dat het medium televisie om bepaalde redenen afwijst. Zo meldde een voorvoerder van de SGP-fractie leider Kees van der Staaij in de aanloop naar de WK-finale 2010, die op zondag plaatsvond: "misschien dat de fractieleider wel eens televisie kijkt voor zijn werk, maar hij kijkt zeker niet ter ontspanning. En al helemaal niet op zondag." (AD, 8 juli 2010).

1.2 Televisie kijken via internet?

Daar waar het gebruik van televisie en radio op veel waarschuwing en verbod kon rekenen, zijn computers en het internet wel de bevindelijk gereformeerde huishoudens binnengehaald (RD, 9 maart 2010). Daarmee hebben veel gereformeerden die eerder het televisietoestel

¹ Met de afkorting RD in de annotatie wordt verwezen naar een van het Reformatorisch Dagblad. Wanneer de volledige naam Reformatorisch Dagblad wordt gebruikt in de annotatie, dan wordt verwezen naar een door een onderzoek of intern document van het Reformatorisch Dagblad.

niet aanschaffen de mogelijkheid in huis gehaald om door middel van internet op vaste computer of *smartphone* televisie, film of bewegend beeld in zijn algemeenheid te kijken. Via internet is het onder andere mogelijk om films te downloaden en via sites als You Tube tal van filmpjes te bekijken. Daarnaast kunnen via sites als Uitzendinggemist.nl programma's van de reguliere televisieprogramming (terug)gekeken worden. Dit roept de vraag op hoe de bevindelijk gereformeerden die het medium televisie afwijzen omgaan met deze 'nieuwe' mogelijkheden om via internet televisie te kijken. De integrale hoofdvraag die in deze scriptie beantwoord zal worden luidt:

Hoofdvraag:

Hoe verhouden bevindelijk gereformeerden zich met het kijken van televisie via internet?

1.2 Relevantie

Dit onderzoek is uitgevoerd in samenspraak met het Reformatorisch Dagblad en Kliksafe. Het RD houdt zich al langer bezig met het signaleren en doordenken van de (verantwoorde) omgang met nieuwe media in bevindelijk gereformeerde kring. Vanuit deze overdenking is onder andere een internetfilter ontstaan, RDNet, dat later onder de stichting Verantwoord Mediagebruik is verdergegaan als Kliksafe.

Het Reformatorisch Dagblad en Kliksafe hebben voor een deel dezelfde achterban, waarover bij hen dezelfde vraag speelt, namelijk hoe binnen hun bevindelijk gereformeerde achterban omgegaan wordt met de nieuwe mogelijkheden voor het kijken van televisie e.d. via vaste computers en *smartphones*, en met name welke argumenten er binnen de achterban leven om nieuwe vormen van mediagebruik te verantwoorden. Nu in het algemeen de roep toeneemt om vooral kinderen d.m.v. gesprek en discussie op te voeden tot verantwoorde mediagebruikers, is het voor het RD en Kliksafe temeer van belang om te weten welke visies en argumenten er leven binnen de doelgroep als het gaat om o.a. televisie kijken via internet.

1.3 Opzet onderzoek

Met mijn onderzoek wil ik meer inzicht krijgen in de relatie van bevindelijk gereformeerden met het kijken van televisie via internet. In het hoofdstuk Theorie zal ik allereerst ingaan op

de relatie van gereformeerden met het medium televisie. Vervolgens zal datgene wat al bekend is over de verhouding tussen bevindelijk gereformeerden en (televisie via) internet besproken worden. Aan de hand van datgene wat al wel en nog niet bekend is hierover zullen verschillende deelvragen voor het empirisch deel van mijn onderzoek geformuleerd worden. De opzet van het empirisch onderzoek, dat het antwoord moet geven op de deelvragen, zal worden uitgewerkt in het hoofdstuk Methode. In het hoofdstuk Resultaten zullen vervolgens de uitkomsten van het empirisch onderzoek besproken worden. Hierna zullen in de Conclusie aan de hand van de theorie en de resultaten uit het empirisch onderzoek de verschillende deelvragen en de overkoepelende probleemstelling beantwoord worden. Tot slot zal in het hoofdstuk Discussie & Aanbevelingen plaats zijn voor kritische reflectie op het eigen onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek, alsmede de vertaling van de conclusies naar praktische aanbevelingen aan het adres van de initiatiefnemers van dit onderzoek.

2. Theorie

In het hoofdstuk Theorie zal ik nader ingaan op de in de inleiding beschreven situatie die aanleiding gaf tot de onderzoeksvraag van dit onderzoek. Nadat ik heb beschreven wat in dit onderzoek onder bevindelijk gereformeerd wordt verstaan, zal ik de relatie van bevindelijk gereformeerden met het medium televisie beschrijven. Omdat dit deels is in te kaderen in bredere gereformeerde cultuurvisies, zullen ook deze worden besproken. Hierna zullen ook nog een aantal specifiek voor televisie geldende argumenten worden besproken die bij de afwijzing van het medium televisie door bevindelijk gereformeerden een rol spelen. Vervolgens zal ingegaan worden op datgene wat al bekend is over de omgang van bevindelijk gereformeerden met de mogelijkheden om via internet televisie te kijken. De beschrijving van wat over zowel de houding ten opzichte van televisie als de omgang met televisie kijken via internet bekend is, vormt uiteindelijk de aanleiding tot het formuleren van enkele deelvragen voor het eigen empirisch onderzoek.

2.1 Bevindelijk Gereformeerden

Onder de verzamelnaam 'gereformeerde gezindte' valt een breed scala aan theologische opvattingen, religieuze mentaliteiten en maatschappelijke verschijningen. In Nederland zijn volgens een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit 2006 naar schatting 458.000 mensen lid van een kerk die behoort tot de gereformeerde stroming binnen het protestantisme (Van de Donk, Jonkers, Kronjee & Plum, 2006).

Het WRR-rapport maakt een tweedeling in gereformeerden te weten: orthodox-gereformeerd en bevindelijk gereformeerd. Tot de orthodox-gereformeerden rekent het WRR-rapport de in totaal 237.000 leden van de volgende kerken:

- Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (cgk);
- Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) (gkv);
- Nederlands Gereformeerde Kerken (ngk);
- De Gereformeerde Kerken in Nederland (hersteld) (ghk);
- Voortgezette Gereformeerde Kerken in Nederland (vgkn).

Onder de bevindelijk gereformeerde kerken verstaat dit rapport de volgende kerkgenootschappen, waarvan naar schatting 221.000 mensen lid zijn:

- Gereformeerde Gemeenten (in Nederland en Noord-Amerika)
- Gereformeerde Gemeenten in Nederland
- Gereformeerde Gemeenten (buiten verband)
- Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland
- Vrije Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland
- Hersteld Hervormde Kerk

De overeenkomst tussen beide stromingen is dat ze "in de calvinistische traditie staan, van Nederlandse origine zijn en behoudend zijn wat de kerkelijke leer betreft." (Van de Donk et al., 2006, p. 99). Objectief gezien staat de term 'bevindelijk gereformeerd' voor de nadruk binnen deze groep gereformeerden op de noodzaak van een innerlijke ervaring van Gods ingrijpen in het leven alvorens men zichzelf 'gered' mag noemen. De kerken waarin deze leer gepredikt wordt, worden bevindelijk gereformeerd genoemd (Van Dijk, 1996; Stoffels, 1993). De bevindelijk gereformeerde kerken kenmerken zich daarnaast onder andere door een afwijzing van moderne cultuur terwijl de orthodox gereformeerden cultureel als iets 'moderner' worden aangeduid (Van de Donk et al., 2006).

In de praktijk blijken de door het WWR als orthodox of bevindelijk aangeduide kerkverbanden overigens minder homogeen dan gesteld door het WWR (Polderman, 1996). Hoewel het zelden zwart op wit staat, zijn er ook in minder behoudende kerken 'bevindelijke' sentimenten te vinden. Hierdoor is de tweedeling wat betreft houding ten opzichte van moderne cultuur niet precies volgens de tweedeling orthodox/bevindelijke kerken die het WWR aanhoudt, te maken. Zo horen de Christelijke Gereformeerde Kerken volgens de WRR tot orthodox-gereformeerden maar hierbinnen bevindt zich een aanzienlijk segment dat tot de bevindelijk gereformeerden gerekend kan worden. Daarnaast mist dit overzicht een heel belangrijke denominatie te weten: de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) waarvan een flink deel (aangeduid als Gereformeerde Bond) vanouds tot de bevindelijk-gereformeerden gerekend mag worden.

Het moge duidelijk zijn dat het een lastige kwestie is wie er precies tot bevindelijk gereformeerden gerekend kunnen worden. Vaak werd op die reden dan ook niet kerklidmaatschap maar partijlidmaatschap (SGP) als afgrenzing gebruikt voor wie tot 'bevindelijk gereformeerd' werd gerekend (Stoffels, 1993). Een andere afgrenzing, waar in dit onderzoek gebruik van is gemaakt, is de grens op basis van het lezen van het Reformatorisch Dagblad (Polderman, 1996). Lezers van het Reformatorisch Dagblad kunnen over het algemeen gerekend worden tot gereformeerden met een behoudende² inslag.

2.2 Principiële laggards

De verspreiding van nieuwe media wordt bestudeerd in de onderzoekstraditie van de diffusie van innovatie. De acceptatie van een nieuwe technologie in een samenleving volgt meestal een vast patroon: de S-vormige curve. Sommige mensen gaan snel tot aanschaf over, terwijl een grote groep in eerste instantie een meer afwachtende houding aanneemt (Rogers, 1995). De verspreiding van technologie is daarmee een proces dat voorlopers en volgers kent. De personen die als eerste tot aanschaf overgaan, worden de *innovators* genoemd. Deze groep wordt gevolgd door de *early adopters* en daarna komt de *early majority*. Als laatsten gaan de *late majority* en de *laggards* tot aanschaf over. Achter deze verdeling in typen zitten bepaalde persoonskenmerken die een rol spelen in het proces dat maakt dat sommige mensen of bevolkingsgroepen relatief vroeg en anderen relatief laat tot adoptie van een bepaalde innovatie overgaan (Huysmans & De Haan, 2010). Zo blijken leeftijd en opleidingsniveau voorspellende factoren te zijn van de diffusie van innovatie. Jongeren en hoger opgeleiden gaan relatief sneller over tot adoptie van een innovatie als ouderen en lageropgeleiden (Van Dijk, De Haan & Rijken, 2000).

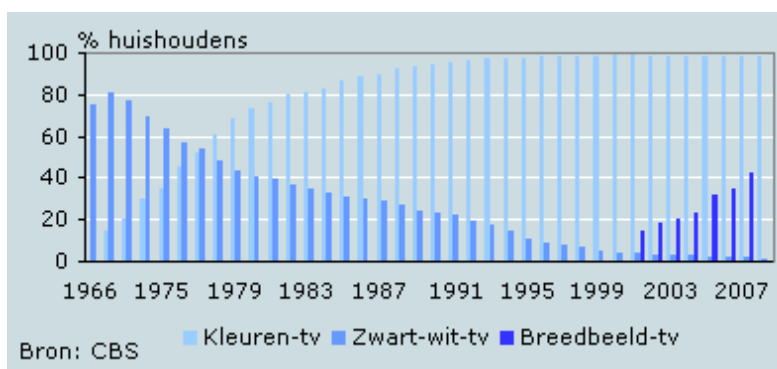
² Voor 'bevindelijk' wordt ook vaak de term 'behoudend' gebruikt

Figuur 1: classificatie van gebruikersgroepen (Rogers, 1995)

Onder bevindelijk) gereformeerden bevinden zich relatief veel *laggards* van het medium televisie. Ze staan principieel afwijzend tegenover het medium televisie en een deel van de bevindelijk gereformeerden kiest er daarom voor om het apparaat niet in huis te halen. Zij maken deel uit van een kleine groep van 1,5 % van de bevolking die (om principiële redenen, wegens tijdgebrek of vanwege een eerdere televisieverslaving) geen televisie in huis haalt (Sicking, 1998). In een onderzoek uit 1998 naar generatieverschillen binnen de bevindelijk gereformeerde gezindte antwoordde 80% van ouders positief op de stelling “de televisie moet uit onze gezinnen geweerd worden” (Coster, 1998). Van de bevindelijk gereformeerde jongeren gaf in 2003 48,4 % aan geen televisie hebben (Reformatorisch Dagblad, 2003), terwijl gemiddeld gezien bijna elk huishouden in Nederland op dat moment een televisietoestel had (CBS, 3 december 2008).

Figuur 2: huishoudens met een televisietoestel (CBS)

Deze afwijzing is te plaatsen in een breder kader van afwegingen met betrekking tot cultuur en televisie in gereformeerde kring, waarvan de bevindelijk gereformeerden een deel zijn. In de volgende paragrafen wordt dit breder kader onder andere aan de hand van het

proefschrift *Kerk en wereld, een studie over gereformeerden en hun uiteenlopende relaties met televisie in het licht van politiek, cultuur en theologie* (Polderman, 1996) besproken.

2.3 Televisie: acceptatie, selectie en distantie

Polderman (1996) karakteriseert de wijze waarop door gereformeerden tegen het televisiegebruik wordt aangekeken met de begrippen 'acceptatie', 'selectie' en 'distantie'. Bevindelijk gereformeerden bevinden zich vaak in de groep die zich volledig distantieert van het medium televisie. In verband met de latere koppeling met mogelijke houdingen ten opzichte van televisie via internet zal echter het gehele spectrum van verschillende 'gereformeerde' houdingen ten opzichte van het medium televisie worden beschreven. Polderman baseert zich op de ideaaltypische standpunten van verschillende kerkgenootschappen en koppelt als zodanig ook de verschillende houdingen ten opzichte van televisie aan kerkelijke genootschappen. Grofweg ingedeeld viel in het onderzoek van Polderman de houding van acceptatie samen met humanistisch gereformeerden, selectie bij orthodox-gereformeerden, en distantie bij de meest bevindelijk gereformeerden. Zie voor een overzicht figuur.

2.3.1 Acceptatie

Binnen de gereformeerde groeperingen waar sprake is van volledige acceptatie is men over het algemeen van mening dat het onvermijdelijk is om kennis te nemen van datgene wat de wereld te bieden heeft. Men ziet het principieel niet gebruik maken van het medium als het 'ogen sluiten voor de werkelijkheid'. Het recht van meningsuiting telt voor deze groep sterker dan het ter discussie stellen van, en aanstoot nemen aan zaken (op televisie) die men wellicht als anti-bijbels ziet. Men heeft geen sterke bijbelse of theologische bezwaren tegen het medium, maar treedt het medium positief tegemoet. Binnen deze groep is men over het algemeen van mening dat men niet teveel met 'kerkelijke' zaken bezig moet zijn, maar beter een bijdrage kan leveren aan een betere wereld.

Deze houding ten opzichte van televisie is onder andere te vinden in de Gereformeerde Kerken, de Samen op Weg-kerken [met uitzondering van de Gereformeerde Bond] en de Nederlands Gereformeerde Kerken (Polderman, 1996).

2. 3. 2 Selectie

De selectieve houding kenmerkt zich door de mening dat niet de televisie als zodanig kwaad kan, maar wel het verkeerde gebruik ervan. Mits men op een goede wijze gebruik maakt van de televisie ("er zit een knop op het toestel") heeft de televisie volgens dit standpunt veel te bieden. De televisie moet daarom juist gebruik worden voor het verspreiden van het evangelie. Hoewel men het onverantwoord televisiekijken als een probleem ervaart, ziet men zich niet genoodzaakt om het apparaat daarom uit huis te houden of te verbieden. Wel wordt door kerkelijke leiders en opinieleiders binnen deze groep opgeroepen om kritisch/verantwoord gebruik te maken van het medium. Een belangrijke woordvoerder van deze stroming is EO-presentator Andries Knevel. Hij schreef in 1991 het boekje *De wereld in huis*, waarin hij in stelde: "televisie in huis halen kan een verantwoorde keuze zijn, mits die keuze ook maar verantwoord wordt uitgewerkt" (Knevel, 1991).

Deze houding ten opzichte van televisie is terug te vinden in de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en de Christelijke Gereformeerde Kerken (Polderman, 1996).

2. 3. 3 Distantie

Een laatste groep gereformeerden kenmerkt zich door een afwijzende houding ten opzichte van het medium televisie. Samengevat kan worden gesteld dat de televisie binnen deze groep wordt gezien als één van de middelen van de duivel om mensen van God af te houden. Niet voor niets werd in vroegere jaren het medium in deze kringen vaak het 'kastje van de duivel' genoemd, zich baserend op de uitspraak van de chr. ger. prof. Wisse die in 1961 de televisie "de kijkkast van de duivel noemde" (Polderman, 1996, p. 114). Deze afwijzende houding ten opzichte van televisie hangt samen met de visie dat men zich zoveel mogelijk afzijdig moet houden van 'de wereld'.

Omdat men veel minder in de "beheersbaarheid van de knop" gelooft, is men binnen deze groep van mening dat het volledig buiten de deur houden van het medium televisie de enig juiste manier is om de kwalijke invloed van televisie buiten de deur te houden (Polderman, 1996). "De eerlijkheid gebiedt (...) te zeggen dat in de praktijk blijkt dat velen de knop niet te baas zijn. Gewenning, verslaving, en uiteindelijk normvervaging, overschatting van je eigen innerlijke geestelijke weerstand tegen hetgeen de toets van en de kritiek van

Gods Woord niet kan doorstaan, zijn maar zo, voordat je het weet en zelf beseft, aan de orde" (Van der Vlies, 1998, p. 181). Een deel van de groep kritische afwijzers is zelfs van mening dat er een rol voor de kerk is weggelegd om het gebruik van het medium te verbieden (Polderman, 1996).

De zich distantiërende houding is vooral terug te vinden in de Gereformeerde Gemeenten, de Oud Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland (Polderman, 1996).

2. 4 Cultuurvisie: 'Wel in de wereld, niet van de wereld'

De verschillen in omgang van gereformeerden met het medium televisie is volgens Polderman grotendeels geworteld in verschillende cultuurvisies, de visies op de verhouding tussen de kerk enerzijds en de wereld en cultuur anderzijds. Het begrip 'wereld' laat zich hier het best omschrijven als "het geheel van onderwijs, kunst, wetenschappen, toneel, muziek en volksvermaak" (Polderman, 1996, p. 1). Het begrip 'cultuur' waar het in dit geval omgaat is het "het geheel van manifestaties van kunst, ontspanning en vermaak" (Velema, 1998, p. 83).

"Zij zijn niet van de wereld, zoals Ik [Jezus] niet van de wereld ben. Heilig hen door Uw waarheid; Uw woord is de waarheid. Zoals U Mij in de wereld gezonden hebt, heb ook Ik hen in de wereld gezonden.

Johannes 17, 15-18, Herziene Statenvertaling

'Wel in de wereld, niet van de wereld' is een uitdrukking die vaak toegepast wordt als samenvatting van de cultuuropvatting van gereformeerden. Er bestaan echter in de gereformeerde gezindte als geheel verschillen over wat onder deze op de bijbel gebaseerde cultuuropdracht wordt gezien.

Er zijn grofweg drie verschillende 20^e eeuwse visies te onderscheiden binnen de gereformeerde gezindte over hoe kerk/gelovige en de wereld/cultuur zich tot elkaar verhouden. Polderman hanteert metaforen, variërend van het 'burger van de wereld zijn' tot het zijn van een 'kloosterling' in de wereld, om de verschillende visies op het 'wel in de wereld, niet van de wereld zijn' te typeren.

2. 4. 1 Burger

De eerste visie, door Polderman de humanistische visie genoemd, wijst de antithese kerk-wereld zoals die in de hiervoor genoemde uitdrukking voorkomt, af. Het 'burger van twee werelden zijn' wordt in deze visie vertaald met "solidair worden met de wereld" (Polderman, 1996). Het uitgangspunt van deze humanistische cultuurvisie is dat de mens tot het goede in staat is en dat de mens het aan God verplicht is zichzelf in het hier en nu te ontplooien. Cultuur als zijnde zelfontplooiing wordt als iets positiefs gezien dat juist in overeenstemming is met religie. Geen enkel cultuurmiddel is dan ook per definitie verkeerd en het vermijden van bepaalde cultuurzones wordt als iets negatiefs gezien. Een van de leiders van een vernieuwingsgezinde beweging binnen de Gereformeerde Kerken, prof. Schilder zei hierover: "men vermijdt daarmee het cultuurgebied in kwestie, omdat men met Gods wet niet een conflict hebben wil. In werkelijkheid vermijdt men dan God zelf: men wil van hem, de Wetgever geen 'last' hebben en laat ná Hem zijn 'lust' aan ons te laten zien" (Polderman, 1996, p. 238). Polderman gebruikt voor deze visie de metafoor van 'burger', het helemaal thuis zijn in de wereld.

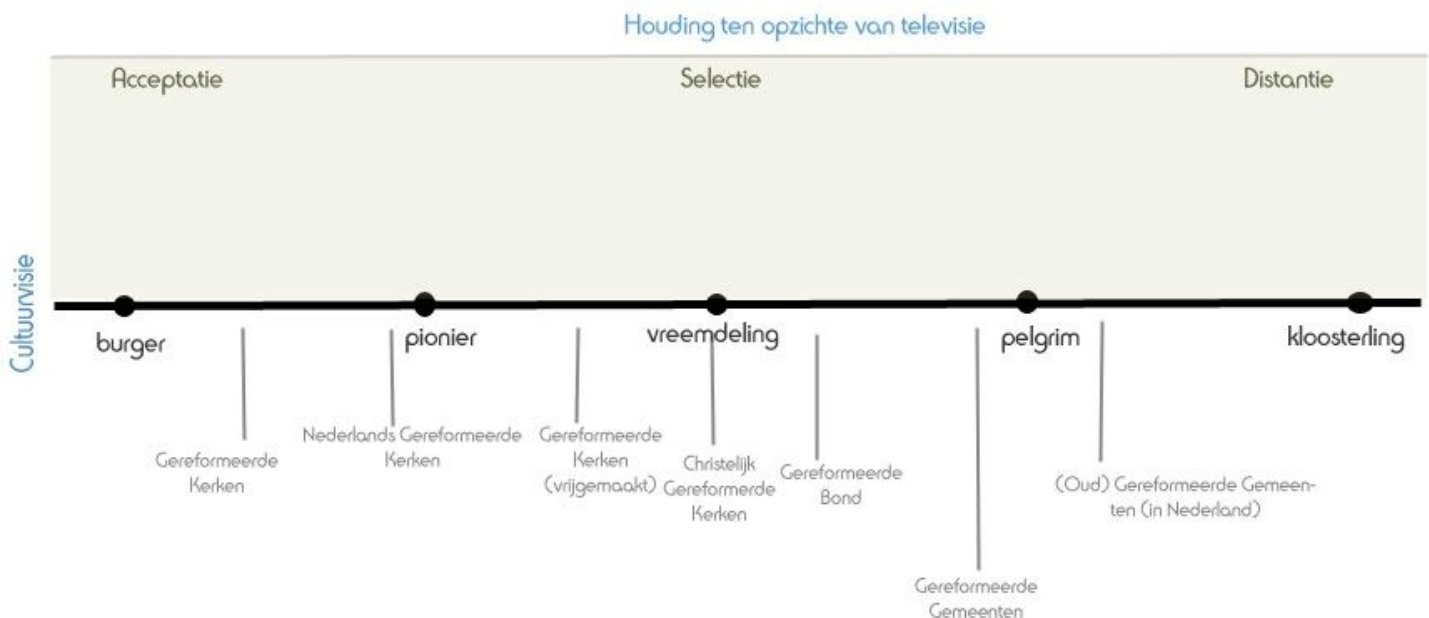
2. 4. 2 Pionier

Een deel van de gereformeerden houdt nog wel vast aan de antithese tussen kerk en wereld. Allereerst is er een groep die de nadruk legt op het '*wel in de wereld*' zijn. Om de brug tussen gelovigen en ongelovigen te slaan, is het volgens hen nodig om in de samenleving te participeren zonder volledig te assimileren. Polderman gebruikt voor deze visie dan ook het metaforisch begrip 'pionier' omdat men in deze visie niet volledig in de wereld staat, maar er ook niet volledig afstand van doet. In tegenstelling tot de voorgaande groep is men volgens deze visie van mening dat men afstand dient te nemen van de slechte dingen die de wereld te bieden heeft, maar daarnaast ook gebruik mag maken van de mogelijkheden die de wereld biedt als het gaat om eigen ontplooiing en geloofsopbouw of voor bijvoorbeeld evangelisatie. 'Kritische participatie' is de omschrijving voor de omgang die in deze visie als beste omgang met de wereld en cultuur wordt gezien (Polderman, 1996; Velema, 1998).

2. 4. 3 Vreemdeling/pelgrim/ kloosterling

Het andere deel van de gereformeerden dat nog vasthoudt aan de antithese tussen kerk en wereld legt de nadruk op het 'niet van de wereld' zijn. In deze visie is er sprake van een absolute tegenstelling tussen de kerk en de wereld en deze kunnen volgens deze visie ook niet samengaan. Door de nadruk op de gedachte dat het leven hier op aarde slechts een voorbereiding is op de eeuwigheid hebben 'aardse zaken' over het algemeen een ondergeschikte positie. Ook de angst dat de wereld de kerk zou veroveren als men zich er teveel mee inlaat, leidt ertoe dat deze visie de wereld zoveel mogelijk buiten de deur houdt. Een vaak aangehaalde bijbeltekst bij deze visie is Romeinen 12: 2 uit de Statenvertaling: 'Word deze wereld niet gelijkvormig, maar wordt veranderd door de vernieuwing uws gemoeds'. 'Vreemdeling', 'pelgrim' (op doorreis) of in het uiterste geval 'kloosterling' is dan ook de metafoor die dr. Polderman voor deze visie gebruikt. 'Distantie van de wereld', het zich verre houden van cultuur, past in deze visie het beste (Polderman, 1996).

Figuur 3: schaal van houding t.o.v. televisie, cultuurvisietypen en kerkelijke groeperingen (gebaseerd op Polderman, 1996)

2.5 Specifiek voor televisie geldende argumenten

Er zijn specifiek voor televisie geldende argumenten die meespelen in de principiële afwijzing van televisie door een deel van de gereformeerde gezindte. Deze zullen in de volgende alinea's besproken worden. Een deel van de argumenten is ontleend aan de brochure *DVD's, kijken of niet kijken* van het platform Mediawijzer, dat zich bezighoudt met "het doordenken en op basis daarvan voorlichting geven over het verantwoord omgaan met media aan de hand van de Bijbel" (Mediawijzer, 2007, p.1).

2.5.1 Wereldgelijkvormigheid

Een belangrijk argument om het medium televisie af te wijzen is dat de via de televisie gepropageerde goddeloosheid, normloosheid en wetteloosheid zouden zorgen voor 'wereldgelijkvormigheid', het overnemen van de goddeloze leefstijl die op televisie is te zien (Polderman, 1996). Televisie wordt gezien als een medium dat zich tot doel stelt te provoceren en de grenzen van bestaande normen en waarden te verleggen (Van der Vlies, 1998). Het medium prikkelt het verlangen naar genot, sensatie, vermaak en immoraliteit, wat de mensen van God afhoudt. Hoofdrospelers in films en televisieseries leven bijvoorbeeld vaak een levensstijl voor die uitdraagt dat men God niet nodig heeft en dat het zaak is altijd allereerst aan jezelf te denken (Mediawijzer, 2007). Dit beeld wijkt dermate sterk af van wat er in de Bijbel volgens veel gereformeerden gezegd wordt over het leven van mensen ten opzichte van God en elkaar dat televisie wordt gezien als een gevaar voor "het geestelijk en zedelijk welzijn van zowel het Nederlandse volk als geheel en de kerkleden in het bijzonder" (Polderman, 1996, p. 128).

2.5.2 Amusement en ontspanning

De bevindelijk gereformeerde gezindte kenmerkt zich door het gedachtengoed dat het beter is om zich op God te richten dan zich bezig te houden met dingen als sport, ontspanning en vermaak (Velema, 1998). Werden om die reden in vroegere tijden toneel en sport al afgewezen vanwege het spel- en lichaamsverheerlijkende element (Polderman, 1996), tegenwoordig is dit voor sommige bevindelijk gereformeerden een reden om televisie, vanwege de sportprogramma's en dramaserieën die erop te zien zijn, af te wijzen (Mediawijzer, 2007; Velema, 1998).

Omdat televisie zich grotendeels richt op amusement, wordt het medium ongeschikt geacht als (christelijk) opvoed- en evangelisatiemiddel (Polderman, 1996). Daar komt bij dat het medium kostbare tijd opslokt, die ook nuttiger besteed kan worden aan ‘het bezoeken van ouderen, het onderhouden van sociale contacten, kerkenwerk en vrijwilligerswerk’ (Van der Vlies, 1998, p. 183). Vandaar dat de, in de inleiding aangehaalde, woordvoerder van SGP-fractievoorzitter Kees van der Staaij opmerkt dat de fractieleider “misschien (...) wel eens televisie kijkt voor zijn werk maar (...) zeker niet ter ontspanning” (AD, 8 juli 2010).

2. 5. 3 Gezin

Televisie kijken wordt gezien als iets dat ten koste gaat van sociale contacten en dat dus ook het gezinsleven (een pijler in de gereformeerde levensstijl) verstoort. Televisie doodt het gesprek en het zorgt er tevens voor dat kinderen in aanraking komen met beelden waar ze nog niet rijp voor zijn en zienswijzen waar ouders hun kinderen niet mee willen opvoeden. Televisie wordt daarom gezien als een medium dat het gezinsideaal en de (geloofs)opvoeding ondermijnt (Van der Vlies, 1998; Mediawijzer, 2007).

2. 5. 4 Beeldcultuur

Nu kan men zeggen dat een deel van bovenstaande argumenten ook geldt voor bijvoorbeeld boeken. Deze kunnen ook moraallos zijn en -maken, slechts ter ontspanning gelezen worden, tijd opslokken, enzovoorts. Voor gereformeerden die het medium televisie afwijzen speelt er echter een belangrijk argument mee op basis waarvan sommige andere media en cultuuruitingen minder sterk worden afgewezen dan de televisie. Dit argument wortelt in de afwijzing van de beeldcultuur.

Omdat er buiten de Bijbel (‘het Woord’) volgens gereformeerden geen genade is te vinden, is de woord-, lees- en luistercultuur binnen de gereformeerde gezindte altijd hoog gewaardeerd. De toenemende invloed van de beeldcultuur wordt als een bedreiging gezien voor de woordcultuur (Mediawijzer, 2007). Het idee hierachter is dat beelden als indringender en minder genuanceerd worden gezien dan woorden. De door dr. Polderman aangehaalde eindredacteur van het bevindelijk gereformeerde blad *Het Gekrookte Riet*, Ds. Tj. De Jong stelt: “Men kan erover twisten of de tv alleen maar in mate verschilt van krant en radio, of ook wezenlijk. Praktijk is echter dat het beeldmedium een veel en veel groter bereik

heeft dan welk ander medium dan ook (...)." (Polderman, 1996, p. 113). Visualisering wordt gezien als iets dat leidt tot oppervlakkigheid (Polderman, 1996), mede doordat de "oogpoort kwetsbaarder is dan de oorpoort" (Van der Vlies, 1998, p. 181). Het feit dat kennisoverdracht steeds vaker via beelden verloopt, heeft volgens onderzoeken naar kinderen, die in dit kader worden aangehaald, bovendien invloed op "hun concentratie, hun manier van lezen, op de tijd die ze aan lezen besteden en op hun kennis van abstracte begrippen" waardoor gevreesd wordt dat de jeugd steeds moeilijker het bijbelse Woord zal lezen en begrijpen (Mediawijzer, 2007, p. 7).

Niet alle gereformeerden die het medium televisie afwijzen doen dit overigens op basis van alle hierboven aangehaalde argumenten. Het bezwaar tegen (bewegend) beeld in zijn algemeenheid lijkt bijvoorbeeld niet meer breed gedragen te worden gezien het feit dat het (selectief) kijken van films d.m.v. DVD's en bioscoopbezoek ook onder een vrij groot deel van de principiële afwijzers van de televisie redelijk ingeburgerd is (Mediawijzer, 2007, Reformatorisch Dagblad, 2003).

2. 6. Internet en nieuwe vormen van begeleiding

Waar de visie op televisie door een groot deel van de bevindelijke gezindte altijd vertaald is naar de praktijk van het simpelweg weren van het apparaat, kent de gereformeerde gezindte wat betreft internet en computers, andere manieren van bemiddeling/begeleiding³. Omdat 'helemaal geen internet' in de meeste gevallen geen optie bleek of blijkt te zijn, behandel ik in deze paragraaf de mogelijkheden en die mensen hebben om, als ze het in huis hebben gehaald, het gebruik (van televisie via) internet te begeleiden. Ik zal dit doen aan de hand van literatuur over begeleiding van mediagebruik van kinderen door ouders/verzorgers. Deze literatuur geeft een goed inzicht in de mogelijkheden - en onmogelijkheden - die er zijn met betrekking tot het begeleiden van mediagebruik. Deze informatie is later relevant als het gaat over de mogelijkheden tot begeleiding m.b.t. het kijken van televisie via internet.

³ Door het Sociaal Cultureel Planbureau wordt de term begeleiding gebruikt als vertaling van de term 'mediation', die vaak gebruikt wordt in Engelstalige bronnen over dit onderwerp. In sommige gevallen wordt ook term 'bemiddeling' als vertaling gebruikt.

2.6.1 “Het vinden van een balans”

Met de term begeleiding (engelse term: *parental mediation*) wordt het managen van de relatie tussen kinderen en media door ouders verstaan (Livingstone& Helsper 2008). Het uitgangspunt van het begeleiden van het mediagebruik van ouders door kinderen is “het vinden van een balans tussen de educatieve en sociale voordelen van mediagebruik enerzijds en de negatieve effecten die de inhoud van bepaalde media en gemedieerd contact kunnen hebben op de houding (attitude), het gedrag en de veiligheid van het kind anderzijds” (vertaald citaat: Livingstone& Helsper, 2008, p. 581).

In de wetenschappelijke literatuur is veel aandacht besteed aan de begeleiding (van de invloed van) het *televisie*gebruik van kinderen. De laatste jaren er echter ook steeds meer aandacht gekomen voor de gevaren van computer- en internetgebruik voor kinderen (Livingstone& Helsper, 2008). Samengevat worden er in de wetenschappelijke literatuur drie manieren van begeleiding onderscheiden. Restrictieve begeleiding, actieve/evaluatieve begeleiding en het zogenaamde ‘*social co-viewing*’ met het kind. Deze verschillende vormen van mediamanagement zullen in de volgende alinea’s besproken worden, waarbij waar nodig zal worden ingegaan op specifieke ‘gereformeerde’ vormen van begeleiding van kinderen t.a.v. het gebruik internet en de mogelijkheden om d.m.v. internet televisie te kijken, die passen binnen de algemene theorie van mediaregulering.

2.6.2 Restrictieve begeleiding

In het geval van ‘restrictieve begeleiding’ gaat het om het regels/grenzen stellen met betrekking tot de tijd, plek en inhoud van het mediagebruik (Valkenburg, 1999). In het geval van internet wordt ‘technische restrictie’ als een aparte subcategorie van restrictieve begeleiding gedefinieerd (Livingstone, & Helsper 2008). Zo kunnen ouders programma’s op hun computer installeren die zowel de tijd als bepaalde handelingen op internet aan banden kan leggen. Nog ingrijpender is het installeren van zogenaamd ‘filtnet’. In dit laatste geval nemen huishoudens internet via een provider die automatisch, volgens bepaalde criteria, bepaalde delen van het internet afschermt. Ook voor mobiel internet zijn technische filters beschikbaar (Mediawijzer, 2009; RD, 5 februari 2011).

De gereformeerde gezindte kent een traditie van technische bemiddeling van internet. De synode van de Oud Gereformeerde Kerken in Nederland, een bevindelijk gereformeerd kerkgenootschap met 25.000 leden, besloot bijvoorbeeld in 2010 dat kerkleden alleen internet met een technische filter van het bedrijf Kliksafe was toegestaan, op straffe van kerkelijke tuchtmaatregelen (Trouw, 30 juli 2010). Uit een enquête die het Reformatorisch Dagblad in 2008 in de lezerskring liet houden, bleek dat 72 procent van de onderzochte internetgebruikers een filter heeft. Kliksafe levert 57 procent van de filters, Solcon 22 procent en Filternet 18 procent (RD, 26 september 2008) Deze providers werken met verschillende criteria die ook hun weerslag hebben op de mogelijkheden om via internet televisie te kijken. Naast algemene technische restricties kunnen Kliksafe-abonnees bijvoorbeeld ook nog kiezen voor het technisch bemiddelen van video in zijn algemeenheid. Door middel van een *video-block* kan men vrijwel alle soorten bewegend beeld blokkeren (Kliksafe.nl).

2.6.3 Meekijken: vooraf, tijdens, achteraf

Een tweede categorie van begeleiding die tot slot op basis van de literatuur gemaakt kan worden is het begeleiden van mediagebruik door het samen kijken of meekijken van ouders. In onderzoeken naar de regulatie van televisiegebruik, wordt het 'samen kijken' (*social co-viewing*) vaak als een aparte, bewuste, manier van ouders genoemd om het televisiegebruik van hun kinderen in de gaten te houden (Nikken & Jansz, 2006; Valkenburg, Krmar, Peeters & Marseille, 1999). Er is echter discussie of voor computer/internetgebruik dezelfde categorie van begeleiding bestaat. In onderzoek van Nikken en Jansz (2006) wordt deze manier van begeleiding wel gevonden voor het reguleren van het gamen van kinderen (*social co-playing*), terwijl in onderzoeken naar de begeleiding van het internetgebruik van kinderen deze vorm van begeleiding niet eens genoemd wordt (Lwin, Satanland & Miyazaki, 2008; Kirwil, 2009). In het onderzoek van Livingstone et. al (2008) naar de begeleiding van internet komt deze vorm van begeleiding tevens als aparte categorie te vervallen. Anderzijds voegt Livingstone wel een andere specifiek voor internet geldende categorie van begeleiding toe, namelijk het 'monitoren', het *achteraf* meekijken met het internetgebruik van het kind door bijvoorbeeld de zoekgeschiedenis of gesprekslogs te checken. Deze vorm van

begeleiding staat echter ethisch ter discussie omdat het in conflict kan komen met de privacy van het kind (Livingstone& Helsper, 2008).

2.6. 4 Actieve /evaluatieve begeleiding

Bij actieve begeleiding gaat het om ouders die, terwijl hun kind een bepaald medium gebruikt of erna, met het kind hierover praten om zo het oordeel van het kind over datgene wat het kind tegenkomt (geweld, porno, enz.) te beïnvloeden. Hierbij kan het gaan om positief en negatief commentaar op het programma (Livingstone& Helsper, 2008). Ook in het eigen mediagebruik van ouders schuilt een waardeoordeel dat een kind kan oppikken (Mediaopvoeding.nl). Deze manier van begeleiden wordt ook evaluatieve begeleiding genoemd.

2.6.5. Mediaopvoeding

Onderzoeken naar de effecten van de verschillende vormen van regulering verschillen van mening over welke manier van regulering is het beste is om de risico's die kinderen door mediagebruik lopen te beperken zonder daarbij de voordelen van het mediagebruik in de kiem te smoren (Kirwil, 2009). De laatste jaren neemt de roep in zowel wetenschappelijke literatuur als in populaire media toe om op actieve/evaluatieve begeleiding in te zetten echter toe. De redenen die hiervoor gegeven worden, zijn dat mediabezit en gebruik steeds meer geïndividualiseerd zijn. Niet zelden hebben kinderen tegenwoordig een televisie op hun kamer en hun mobiel naast hun kussen liggen als ze gaan slapen. (Bovill& Livingstone, 2001). Daarnaast zijn kinderen over het algemeen vaardiger dan hun ouders, waardoor ze onder andere de verschillende vormen van technische regulatie gemakkelijk kunnen omzeilen (Livingstone& Helsper, 2008) Uit onderzoek blijkt bovendien dat vormen van restrictieve bemiddeling vaak een *'forbidden fruit-effect'* hebben. Dit wil zeggen dat kinderen datgene wat verboden wordt juist aantrekkelijk gaan vinden en door het verbod gestimuleerd worden om er juist gebruik van te maken (Nathason, 2002, Nikken& Janz, 2007).

Ook in (bevindelijk) gereformeerde media is de roep om (evaluatieve) mediaopvoeding terug te vinden (RD, 11 mei, 2007). Daarbij wordt in gereformeerde kringen

vaak gewezen op 'gewetensvorming,' het aanleren aan een kind wat goed en fout is, en het 'goede voorbeeld' geven (RD, 9 maart 2010).

2. 7 ' Uitzendinggemist mag wèl'

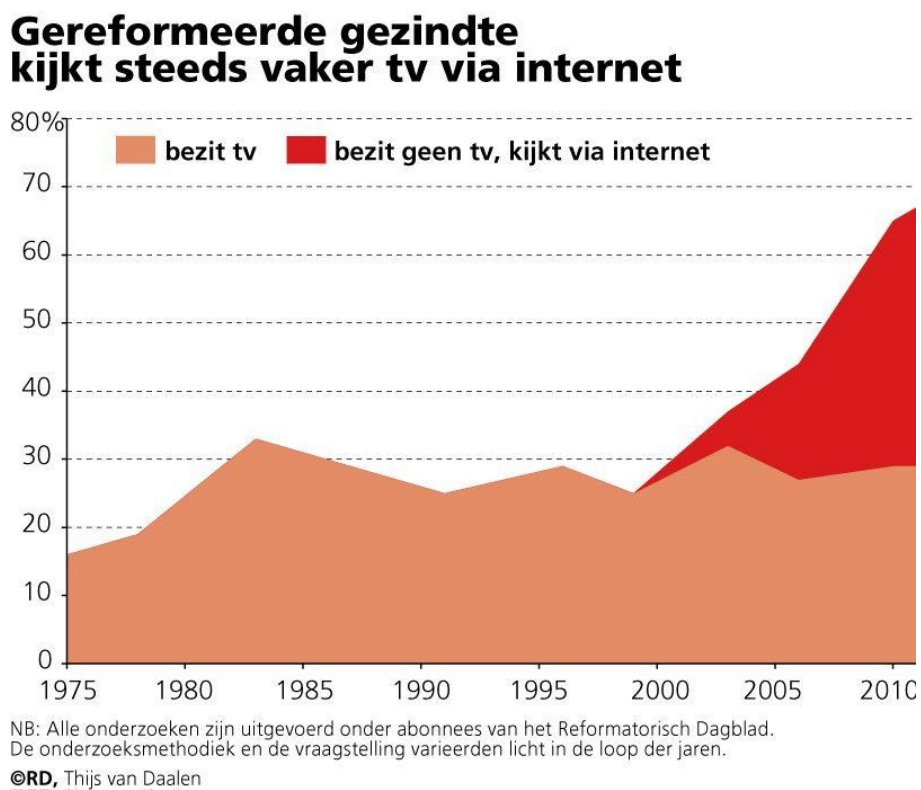
Begeleiding of niet, feit is dat computers en het internet de bevindelijk geformeerde huishoudens zijn binnengedrongen. Uit een lezersonderzoek van het Reformatorisch Dagblad uit 2008 naar het gebruik van mobiele telefonie en internet bleek dat in gereformeerde kringen (waarbij ook minder behoudende huishoudens zijn onderzocht) 87% van de gezinnen een computer had waarvan 88% aangaf daarmee ook op internet te kunnen. Daarnaast bleken negen op de tien deelnemers aan het onderzoek op dat moment een mobiele telefoon te hebben, waarbij een kwart van alle bezitters van een mobieltje aangaf de mogelijkheid te hebben om mobiel te surfen op internet (Reformatorisch Dagblad, 19 september 2008). Het moge duidelijk zijn dat slechts een klein deel van de groep bevindelijk gereformeerden die het medium televisie buiten de deur houden, hetzelfde doet met internet. Daarmee hebben veel gereformeerden die eerder het televisietoestel niet aanschafte de mogelijkheid in huis gehaald om via internet televisie te kijken.

Al in 2003 merkten enquêteurs van het Reformatorisch Dagblad op dat "ook in kerkverbanden waar tv-bezit nadrukkelijk is afgewezen c.q. censurabel [tuchtwaardig] is, veel gezinnen met schoolgaande kinderen toch de mogelijkheid hebben om tv te kijken. Aan de leerlingen is niet gevraagd of ze thuis tv hadden, maar of ze de mogelijkheid hebben om tv te kijken, en op diverse enquêteformulieren was daarbij ingevuld: via internet (Reformatorisch Dagblad, 2003). Het NRC.Next wijdde hier in 2006 al een artikel aan met de titel 'Uitzendinggemist.nl mag wél' (NRC. NEXT, 1 november 2006). Dr. Ewald McKay, docent cultuurgeschiedenis aan de gereformeerde Hogeschool De Driestar, spreekt begin dit jaar in het Reformatorisch Dagblad zelfs van een situatie van "gespletenheid"; men heeft officieel geen televisie maar men volgt bepaalde programma's wel via internet (RD, 12 februari 2011).

Zeer recent onderzoek van het Reformatorisch Dagblad toont onomstotelijk aan dat een deel van de bevindelijk gereformeerden wellicht geen televisie heeft maar wel televisie kijkt via internet. Door middel van de enquête '60 jaar televisie' heeft het RD aan de hand van stellingen geprobeerd meer inzicht te krijgen in een aantal zaken rond het tv-gebruik. Uit

de enquête onder lezers blijkt dat van de (overwegend bevindelijk gereformeerde) RD-achterban die geen televisie bezit, 38 procent weleens via internet televisie kijkt. Deze groep zegt ook vaak het selectief gebruik van televisiekijken via internet verantwoord te vinden. Zo'n 30% van de bevindelijk gereformeerde achterban van het Reformatorisch Dagblad kijkt daarentegen nog steeds helemaal geen televisie (RD, 1 oktober 2011). Met name leden van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland hechten daarbij nog grote waarde aan een kerkelijk standpunt over tv-gebruik en tv-bezit (RD, 1 oktober 2011).

Figuur 4: bezit t.v. en t.v. kijken via internet onder bevindelijk gereformeerden tussen 1975 en 2011

In de praktijk kan het kijken via internet gezien worden als een vorm van selectief kijken. Het lijkt erop dat een deel van de strikte afwijzers is veranderd in een groep "niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers" (Dhr. De Bruijn in: RD, 1 oktober 2011). Volgens Andries Knevel, is dit geen verrassing omdat het kritisch nadenken over het wel of niet in huis halen van televisie in gereformeerde gezinnen nooit echt is gebeurd. "In 1992 kreeg ik vanuit reformatorische kring felle kritiek op mijn boek [*De wereld in huis*], omdat ik de tv niet radicaal afwees. Diezelfde radicale afwijzing is een blokkade geweest om kritisch na te

denken over de moderne media" (RD, 22 oktober 2011). Polderman benoemde dit al in zijn proefschrift waarin hij schrijft dat "de afwijzende standpunten ten aanzien van televisiegebruik daar (nog) zo solide zijn dat 'bezinning' niet nodig lijkt" (Polderman, 1996, p. 126).

2.8 Deelvragen

Bovenstaande theorie en vooral de recente uitkomsten van de RD-enquête '60 jaar televisie' geven voor een deel antwoord op de hoofdvraag hoe bevindelijk gereformeerden zich verhouden tot televisie kijken via internet. Anderzijds roepen de uitkomsten van de enquête, juist in het licht van de theorie van onder andere Polderman, ook weer vragen op.

Hoe zit het bijvoorbeeld met de argumenten op basis waarvan eerder de televisie buiten de deur werd gehouden? Worden die niet meer als geldig gezien voor televisie kijken via internet of heeft men er eigenlijk, zoals Knevel en Polderman suggereren, in bevindelijke gereformeerde kring nooit zo diep over nagedacht/ hoeven nadenken? Zijn er ook verschuivingen in bevindelijk gereformeerde kring qua cultuurvisie of staat de meer afwijzende cultuurvisie (die bij Polderman samenhangt met een afwijzende houding t.o.v. televisie) niet meer zo fier overeind? En kijken bevindelijk gereformeerden dan nu alles wat er op internet te vinden is of vindt er nog een (beargumenteerde) vorm van selectie plaats? En loopt het verband tussen houding t.o.v. televisie via internet en kerkgenootschap parallel met het verband tussen televisie en kerkgenootschap eerder of zijn de meest radicale afwijzers van televisie nu juist diegenen die zich vol overgave op Uitzendinggemist storten? En wie vormen precies die groep radicale afwijzers? Zijn dat misschien vooral ouderen die volgens verschillende onderzoeken naar de diffusie van innovaties sowieso vaak niet happig zijn op innovaties?

Het moge duidelijk zijn dat de theorie, en dan met name de RD-enquête '60 jaar televisie', om (empirische) verdieping en aanvulling vraagt. In de onderstaande paragrafen zullen de verschillende (deel)vragen voor het aanvullend en verdiepend empirisch onderzoek besproken worden. Door alle deelvragen te beantwoorden, zal het empirisch onderzoek licht pogen te werpen op recente ontwikkelingen m.b.t. televisie kijken via internet in bevindelijk gereformeerde kring en deze (kritisch) te plaatsen in of naast de eerder besproken theorie van onder andere Polderman. In de conclusie zullen de nieuwe feiten en inzichten

gepresenteerd worden die, als zijnde een aanvulling en verdieping op datgene wat al bekend, het RD en Kliksafe extra overwegingen wil meegeven in hun overdenking van verantwoord mediagebruik in bevindelijk gereformeerde kring.

2.8.1 Deelvraag 1

De oude stempel

Is er een verband tussen de leeftijd en de houding die bevindelijk gereformeerden hebben ten opzichte van televisie kijken via internet?

Toelichting: De acceptatie van een nieuwe technologie in een samenleving volgt meestal een vast patroon: de S-vormige curve. Sommige mensen gaan snel tot aanschaf over, terwijl anderen een meer afwachtende houding hebben. Verschillende onderzoeken tonen aan dat het met name ouderen zijn die relatief laat of zelfs nooit tot adoptie van een innovatie overgaan. Jongeren daarentegen groeien met bepaalde mediagewoonten op, om die gewoonten vervolgens mee te nemen als ze in een volgende levensfase belanden.

Om nu te weten hoe bevindelijk gereformeerden zich in de toekomst ten opzichte van televisie kijken via internet zullen verhouden, is het interessant om te kijken welke rol leeftijd momenteel speelt in het wel of niet adopteren van televisie (via internet) binnen deze kring. Als nu bijvoorbeeld blijkt dat het vooral ouderen zijn die nu nog helemaal geen televisie kijken, terwijl jongeren veel meer televisie kijken (via internet), dan is de kans groot dat de groep die helemaal niets van televisie moet hebben er binnen nu en 20 jaar op natuurlijke wijze uitgroeit. Door het verband te onderzoeken tussen leeftijd en houding ten opzichte van televisie kijken, kan inzicht gekregen worden in de vraag of een bepaald segment afwijzers (nu nog 30% van het geheel) er binnen nu en 20 jaar wellicht uitgroeit zal zijn.

De uitkomst van deze vraag geeft op die manier een extra (toekomst)perspectief op de overige uitkomsten van het onderzoek. Want als blijkt dat bevindelijk gereformeerd Nederland zich wellicht over enkele jaren volledig op televisie kijken via internet heeft gestort, zullen de conclusies van dit onderzoek in de toekomst alleen maar relevanter worden.

2.8.2 Deelvraag 2

Hoe harder het nee, desto meer via de pc?

Is er een verband tussen de de houding van bevindelijk gereformeerden ten opzichte van televisie kijken via internet en het behoren tot een bepaalde kerk?

Toelichting: Op basis van Polderman (1996) leek er een indeling te maken te zijn van de houding ten opzichte van televisie gekoppeld aan kerkgenootschap. De vraag is of dezelfde kruisverbanden ook opgaan voor televisie kijken via internet. Simpel gesteld, zijn bevindelijk gereformeerden over de hele linie een stuk opgeschoven in de richting van (een bepaalde vorm) van selectief kijken of zijn juist de van oorsprong meest categorische afwijzers nu diegenen die het meest het televisie kijken via de computer omarmen?

Door deze vraag te beantwoorden kan inzicht gegeven worden in de vraag of de mate waarin in bepaalde kerkgenootschappen de televisie werd en wordt ook doorwerkt in de mate van afwijzing van televisie kijken via internet of dat er als juist, als het ware, een 'forbidden fruit'-effect vanuit gaat afwijzen van televisie waardoor juist in de kerken waar televisie het meest wordt afgewezen, kerkgangers nu *en masse* zich op televisie kijken via internet storten.

2.8.3 Deelvraag 3

Uitzendinggemist mag wèl

Hoe kijkt men binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' aan tegen de verschillende argumenten voor of tegen het gebruik van televisie (via internet) en welke cultuurvisie hangt deze groep aan?

Toelichting: Op basis van de recente onderzoeksresultaten van het RD suggereerde o.a. Andries Knevel dat juist doordat de televisie in deze kring categorisch werd afgewezen, het nadenken over en het beargumenteren van wel of niet televisiegebruik in bevindelijk gereformeerde kring weinig is gebeurd. Dit verklaart volgens hem het feit dat men lang niet

zo'n strikte houding ten opzichte van televisie kijken via internet heeft, als tegen het hebben van een televisietoestel.

In het verlengde van deze verklaring moet ook worden opgemerkt dat in de meest behoudende kringen het kerkelijk toezicht op televisiebezit een belangrijk onderdeel was van de visie op televisiegebruik. Wellicht dat de kerkelijke leiders, zoals deze ook in het onderzoek van Polderman aan het woord kwamen, een stukje stelliger in de leer zijn/waren dan in de praktijk van de kerkleden het geval is/was. De vraag is dan ook hoe de groep van 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' aankijkt tegen de verschillende argumenten voor of tegen het gebruik van televisie (via internet) en in welke cultuurvisie zij hun mediagebruik en hun verantwoording daarvoor plaatsen.

Door deze vraag te beantwoorden kan de stelling van Andries Knevel en het onderzoek van Polderman, dat gebaseerd was op uitspraken van kerkelijk opinieleiders, getoetst worden met uitspraken van 'de gewone kerkganger'.

2.8.4 Deelvraag 4

Geen Youtube op zondag

Welke selectiecriteria wordt gehanteerd in gezinnen waar geen tv aanwezig is maar wel via internet televisie wordt gekeken en hoe wordt het televisie kijken via internet in deze gezinnen begeleid?

Toelichting: Een laatste vraag die de recente ontwikkeling oproept is welke selectiecriteria de 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' aanhouden. Welke programma's komen nu wel de huiskamer binnen en welke zijn nog steeds een *no go*? En (vooral als het gaat om gezinnen) hoe worden deze selectiecriteria vertaald naar de praktijk van de begeleiding van het kijken van televisie via internet?

Voor deze vraag is, op verzoek van het RD, nadrukkelijk het gezin als onderzoekseenheid genomen. Als het gaat om het overdenken van verantwoord mediagebruik door het RD en Kliksafe kan het een aanvulling zijn inzicht te hebben in hoe het televisie kijken via internet in de praktijk vorm gegeven wordt en waar in gezinnen, als het gaat om begeleiding, de nadruk op wordt gelegd.

3. Methode

Sommige van bovenstaande deelvragen zijn te beantwoorden met de ruwe data van de enquête, d.w.z. door verbanden te leggen tussen de antwoorden die respondenten op de verschillende vragen in de enquête '60 jaar televisie' hebben gegeven. Andere deelvragen zijn niet met een kwantitatieve analyse van de bestaande data te beantwoorden. Om deze deelvragen te beantwoorden heb ik aanvullend kwalitatief onderzoek gedaan. Mijn onderzoek bestaat zodoende uit twee delen, een kwantitatief gedeelte en een kwalitatief gedeelte. Deelvraag 1 en 2 zullen door middel van een kwantitatieve analyse beantwoord worden. Voor deelvraag 3 en 4 zal een kwalitatieve methode worden gebruikt. In dit hoofdstuk zal eerst het kwantitatieve gedeelte van mijn onderzoek uitgelegd en verantwoord worden, en vervolgens zullen de stappen van het kwalitatieve deel van mijn onderzoek aan bod komen.

3.1 Kwantitatief

3.1.1 Methode van dataverzameling

Het kwantitatieve gedeelte van dit onderzoek is een analyse op de ruwe data van de RD-enquête '60 jaar televisie' waarin aan de hand van stellingen geprobeerd is meer inzicht te krijgen in een aantal zaken rond tv-gebruik (RD, 1 oktober 2011). De feitelijke enquête is terug te vinden in de bijlage.

3.1.2 Selectie van respondenten

De achterban van het Reformatorisch Dagblad (oplage rond de 53.000) wordt door het RD gezien als afspiegeling van de groep gereformeerden met een behoudende inslag. Het RD heeft op basis van kerkgenootschappen die behoren tot de zogenaamde gereformeerde gezindte schattingen gemaakt van haar marktaandeel. Het deel van de gereformeerde gezindte waar het RD zich specifiek op richt telt ongeveer 100.000 huishoudens. Het RD heeft 53.000 abonnees. Ongeveer 30% van de abonnees geven de krant door aan een ander. Het RD bereikt dus $53.000 \times 1,3$ huishoudens = 68,900 huishoudens. Het RD bereikt daarmee naar eigen zeggen een aanzienlijk deel van de gereformeerde gezindte.

Het lezerspanel van 3500 lezers wordt door het RD gezien als een goede afspiegeling van de eigen achterban. Wel is het zo dat jongeren relatief sterker

vertegenwoordigd zijn dan bijvoorbeeld 65-plussers. Het lezerspanel is gevormd via zelfaanmelding. Halverwege 2011 heeft het RD onder haar lezerspanel a-select 1083 online en 750 schriftelijke enquêtes verspreid. 491 respondenten hebben de online enquête ingevuld en er waren 265 schriftelijke reacties. Dit is een response-rate van 37,3% (1833/684).

3.1.3 Operationalisering

Door middel van statistische analyse van variabelen die uit de enquête zijn op te maken, zal de vraag beantwoord worden welk verband er is tussen de houdingen ten opzichte van televisie kijken via internet en kerklidmaatschap. Daarnaast zal door een analyse van de data de vraag beantwoord worden wat het verband is tussen de houding ten opzichte van televisie kijken (via internet) en leeftijd. In onderstaande alinea's zal besproken worden welke variabelen met elkaar zijn vergeleken, waarbij ook uitgelegd zal worden waarom in sommige gevallen de door het RD aangehouden variabelen zijn bewerkt tot eigen variabelen.

3.1.3.1 Houding

Het begrip houding of attitude bestaat, volgens de sociale psychologie, zowel uit verstand, gevoel en gedrag⁴ (Olson & Zanna, 1993). Er is echter discussie of de component (intentioneel) gedrag wel gerekend moet worden tot een houding of resulteert uit een houding, bestaande uit wat men denkt en voelt over een bepaald onderwerp. In het bij onderzoek naar adoptie van innovaties veel gebruikte Technology of Acceptance-model (TAM) worden verstand en gevoel losgekoppeld van gedrag (Davis, 1989, Venkatesh et al. 2003).

Het RD heeft geen integrale vraag gesteld aan respondenten waarmee het geheel van verstand, gevoel en gedrag m.b.t. televisie kijken (via internet) is bevraagd. Wel is er een heel duidelijke vraag over gedrag (gebruik/bezit) m.b.t. televisie via internet aan respondenten voorgelegd.

⁴ Onder gedrag kan als het gaat om media ook worden verstaan 'gebruik/bezit'

De drie 'houdingen' die uit de antwoorden op RD-enquête kunnen worden onderscheiden zijn:

- acceptatie: respondenten die aangeven een tv te bezitten, ook wel genoemd 'tv bezitter'.
- selectie: respondenten die aangeven geen tv te hebben maar wel op andere wijze (via internet, laptop, mobiele telefoon, tablet) televisie te kijken, ook wel genoemd 'niet-tv bezittende-selectieve-kijkers'.
- distantie: respondenten die aangeven geen tv te hebben en ook op geen enkele andere manier tv te kijken, ook wel genoemd 'niet-tv bezitter, ook geen gebruik'.

De variabele 'houding' (gedrag) heb ik geconstrueerd op basis van deze vraag, enquête vraag 1, waarin respondenten gevraagd is welke omschrijving het beste past bij hun situatie, waarbij de antwoordopties een vorm van bezit en gebruik van televisie (via internet) omschreven. Hoewel het begrip 'houding' dus meer impliceert dan bezit en gebruik, komt gedrag wel uit een houding voort en kan deze variabele uit de enquête gebruikt worden voor de beantwoording van deelvraag 1 en 2 als het gaat om het verband tussen 'houding' en 'leeftijd' en 'kerklidmaatschap'. In het kwalitatieve gedeelte van mijn onderzoek zal meer aandacht zijn voor de componenten 'verstand' en 'gevoel'.

Figuur 5: Enquête vraag 1 uit RD-enquête '60 jaar televisie'

1. Welke omschrijving past het best bij uw situatie?

- Ik heb geen tv (*door naar vraag 5*).
- Ik heb geen tv, maar kijk wel eens een tv-programma achteraf via internet (bijv. via Uitzending Gemist of een vergelijkbare "gemist"-functie op een omroepsite) (*door naar vraag 4*).
- Ik heb geen tv, maar kijk wel eens een tv-programma live en achteraf met een pc, laptop, mobiel of tablet (bijv. iPad) (*door naar vraag 3*).
- Ik heb een tv en kijk alleen via een (eigen) vast toestel.
- Ik heb een tv en kijk ook wel eens via pc, laptop, mobiel of tablet (bijv. iPad)

Antwoordoptie 4 en 5 beschrijven de situatie van de kijkers die wel een tv hebben en eventueel daarnaast via internet televisie kijken (acceptatie). Antwoordoptie 2 en 3 beschrijven de situatie van de niet-tv-bezitter die wel via internet kijkt (selectie). Het Reformatorisch Dagblad rekent in de eigen analyse mensen die bij vraag 1 in de enquête aangeven “ik heb geen tv” tot de categorie ‘geen tv-bezit en gebruik’. Een deel van deze groep geeft later in de enquête echter aan dat zichzelf of hun huisgenoten af en toe, regelmatig of zeer regelmatig live via pc, laptop of tablet en via mobiele telefoon, of achteraf via internet, televisieprogramma’s kijkt. Alleen de groep die op zowel vraag 1, optie 1 (“ ik heb geen t.v”) als op vraag 7 (“nooit” gebruik maken van mogelijkheid om via pc, laptop of tablet live naar tv programma’s te kijken), als op vraag 8 (“nooit” via mobiel) en vraag 9 (nee, geen gebruik mogelijkheid om via internet achteraf programma’s te bekijken) kan feitelijk gerekend worden tot de groep die zich volledig distantieert van alle vormen van televisie. De groep die zegt geen tv te hebben (vraag 1, optie 1) maar bij vraag 7, 8 of 9 aangeeft af en toe of vaker live of achteraf televisie te kijken, wordt in dit onderzoek gerekend tot de groep selectieve kijkers

In SPSS is een nieuwe variabele gemaakt op basis van bovenstaande constructie. Deze variabele is van een nominaal meetniveau. Hoewel de eerdere houding ten opzichte van televisie, zoals in de theorie beschreven werd, op een schaalniveau aangegeven kon worden, geldt dat niet voor de variabele ‘houding’ zoals deze hier is geoperationaliseerd. De houding acceptatie staat namelijk voor ‘acceptatie van televisie’, terwijl de houding selectie staat voor ‘selectie van televisie via internet’. Daarmee zijn het dus scores op verschillende schalen en niet op dezelfde schaal zoals eerder wel voor televisie gold.

Tabel 1: Overzicht van hercodering waarden RD-enquête naar nieuwe variabele ‘houding’

Houding	Antwoord RD-enquête	Waarde op nieuwe variabele ‘houding’
Acceptatie	Vraag 1, optie 4 of 5	1
Selectie	Vraag 1, optie 2 of 3 + Vraag 1, optie 1 + vraag 7 optie, 2,3,4 of vraag 8, optie 2, 3, 4 of vraag 9, optie 2, 3, 4, 5, 6, 7	2
Distantie	Vraag 1, optie 1 + vraag 7, optie 1, vraag 8, optie 1 & vraag 9, optie 1	3

Figuur 6: Enquête vraag 7, 8 en 9 uit de RD-enquête '60 jaar televisie'

7. Maakt u wel eens gebruik van mogelijkheden om via pc, laptop of tablet (bijv. iPad) live naar tv-programma's te kijken (dus niet achteraf via bijv. Uitzending gemist of vergelijkbare functie)?

- nooit
- af en toe
- regelmatig
- zeer regelmatig

8. Maakt u of een van uw huisgenoten wel eens gebruik van mogelijkheden om via een mobiele telefoon live naar tv-programma's te kijken (dus niet achteraf via bijv. Uitzending Gemist of een vergelijkbare functie)?

- nooit
- af en toe
- regelmatig
- zeer regelmatig
-

9. Maakt u of een van uw huisgenoten wel eens gebruik van de mogelijkheden om uitgezonden tv-programma's achteraf via internet te bekijken met bijv. "Uitzending Gemist" (of een vergelijkbare functie) en zo ja, hoeveel uur per week?

- nee
- ja, namelijk:
- 0 – 2 uur
- 2 – 5 uur
- 5 – 10 uur
- 10 – 15 uur
- 15 – 20 uur
- meer dan 20 uur per week

3.1.3.2 Leeftijd

Leeftijd is in de RD-enquête '60 jaar televisie' geoperationaliseerd naar leeftijdscategorieën, te weten jonger dan 24 jaar, 25 - 34 jaar, 35 - 44 jaar, 45 – 54 jaar, 55 – 64 jaar, 65 – 75 jaar, ouder dan 75 jaar. De variabele leeftijd is daarmee van een ordinaal meetniveau.

Het statistisch verband met de variabele 'houding' is berekend door het maken van een kruistabel in SPSS waarbij de associatie (Cramer's V) tussen de variabelen 'houding' en 'leeftijd' is berekend, alsmede de statistische significantie van dit resultaat (Pearson Chi-Square). De volgende richtlijnen voor het benoemen van het statistisch verband zullen worden aangehouden: 0 – 0,05 → geen verband, 0,05 – 0,20 → zwak verband, 0,20 – 0,50 → matig verband, 0,50 – 1,00 → sterk verband.

Voor een meer inhoudelijke beantwoording van deelvraag 1 zal in de kruistabel gekeken worden naar de percentage-verdeling van de verschillende scores op de variabele 'houding' per leeftijdscategorie.

3.3.1.3 Kerkgenootschap

In de RD-enquête is respondenten gevraagd tot welke kerk zij behoren. De indeling die het Reformatorisch Dagblad aanhoudt, zal gebruikt worden bij het berekenen van het verband tussen houding en kerkgenootschap. De indeling die het RD aanhoudt wijkt echter wel enigszins af van de indeling van Polderman. De evangelische kerken en de PKN komen in de indeling van Polderman niet voor. De Oud Gereformeerde Gemeente en de Gereformeerde Gemeente in Nederland heeft Polderman samengetrokken, terwijl het RD deze als aparte antwoordopties bevroegd heeft.

De evangelische kerk heb ik in mijn berekeningen buiten beschouwing gelaten omdat ik deze op basis van de theorie van de gereformeerde traditie ten opzichte van televisie niet op deze schaal kon plaatsen en de respondenten behorend tot deze kerkstroming ook ondervertegenwoordigd waren in de enquête (4 respondenten). De PKN-stromingen en door het RD apart bevroegd de Oud Gereformeerde Gemeente en de Gereformeerde Gemeente in Nederland (binnen en buiten verband) heb ik wel meegenomen in de statistische berekening.

De variabele 'kerkgenootschap' is van een nominaal meetniveau. Het statistisch verband met de variabele 'houding' is berekend door het maken van een kruistabel in SPSS waarbij de associatie (Cramer's V) tussen de variabele 'houding' en 'kerkgenootschap' is berekend. Ook is de statistische significantie van dit resultaat berekend (Pearson Chi-Square). De volgende richtlijnen voor het benoemen van het statistisch verband zullen worden aangehouden: 0 – 0,05 → geen verband, 0,05 – 0,20 → zwak verband, 0,20 – 0,50 → matig verband, 0,50 – 1,00 → sterk verband.

Om vervolgens antwoord te kunnen geven op de meer specifieke vraag in hoeverre de 'strengste' afwijzers van het medium televisie wel of niet het meest via internet televisie kijken, is een handmatige berekening uitgevoerd. Allereerst zijn de kerkgenootschappen op basis van het percentage respondenten dat geen televisie bezit op een schaal ingedeeld van houding ten opzichte van televisie ('hoe harder het nee'). Vervolgens is handmatig berekend

welk percentage van de respondenten die geen televisie bezitten wel via internet kijkt. Dit heb ik gedaan door het aantal respondenten dat geen tv heeft en ook nooit televisie kijkt en het aantal respondenten dat geen tv heeft maar wel kijkt op te tellen als zijnde beide 'niet-tv-bezitters'. Vervolgens heb ik het percentage niet-tv bezitter dat wel via internet kijkt op dit totaal van 'niet-tv-bezitters' berekend.

Om inzichtelijk te maken hoe dit percentage ('hoe harder het nee, des te meer via de pc') per kerkgenootschap zich verhoudt tot de houding ten opzichte van televisie, zijn alle kerkgenootschappen ook op een schaal gezet. Vervolgens is vrij overzichtelijk te zien of de kerkgenootschappen waar nog het meest de houding 'distantie' ten opzichte van televisie zichtbaar is, ook de kerkgenootschappen zijn waar verhoudingsgewijs de meeste niet-tv bezitters via internet kijken.

3.1.4 Betrouwbaarheid & validiteit

De afwezigheid van toevallige fouten maakt een onderzoek betrouwbaar (Baarda, de Goede & Teunissen, 2005) Bij kwantitatief onderzoek kan door middel van het berekenen van de statistische significantie bekeken worden in hoeverre de resultaten berusten op toeval. In mijn onderzoek is een significantieniveau van $p < 0.001$ aangehouden.

De respondenten die de RD-enquête 60 jaar televisie invulden, is beloofd dat hun gegevens in publicaties niet op hun persoon zijn terug te voeren. Hiermee is door het RD geprobeerd de kans op sociaalwenselijke antwoorden te verminderen en de interne validiteit te vergroten.

De externe validiteit van het onderzoek bepaalt in hoeverre de resultaten van het kwantitatieve onderzoek gegeneraliseerd mogen worden. Dit hangt er met name van af in hoeverre de selectie van respondenten representatief is voor de hele onderzoekspopulatie (Baarda et al., 2005).

Aangezien het RD door zelfaanmelding via de krant aan respondenten voor de enquête '60 jaar televisie' is gekomen, is het nodig enige reserve te behouden als het gaat om het, op basis van de resultaten van de enquête '60 jaar televisie', uitspraken doen over de hele populatie bevindelijk gereformeerden. Echter, gezien de reikwijdte van het RD en de relatief hoge response-rate op de aselect onder het lezerspanel verspreide enquête mag toch

worden aangenomen dat de resultaten van dit onderzoek geldig zijn voor een aanzienlijk deel van bevindelijk gereformeerd Nederland.

3.2 Kwalitatief

Om meer inzicht te krijgen in hoe de niet-tv-bezitters die wel via internet kijken deze vorm van televisie kijken verantwoorden (in het licht van argumenten voor of tegen het gebruik van televisie) is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. In dit geval biedt kwalitatief onderzoek meer mogelijkheden dan kwantitatief onderzoek omdat door, in dit geval, (arbeids)intensieve gesprekken beter boven tafel is te krijgen wat mensen drijft en hoe mensen bepaalde dingen tegen elkaar afwegen dan door de vaak vooraf bepaalde kwantitatieve onderzoeksmethode (Baarda, De Goede & Theunissen, 2005).

3.2.1.Methode van dataverzameling

Mijn gegevens heb ik verkregen door tien semi-gestructureerde interviews. In deze interviews ben ik ingegaan op de argumenten voor of tegen het gebruik van internet alsook op de vraag hoe men de plaats van kerk en christen in de wereld ziet (cultuurvisie). Daarnaast heb ik respondenten gevraagd welke selectiecriteria zij aanhouden en hoe zij hun visie op het medium televisie kijken via internet vertalen naar de praktijk van begeleiding. Een uitgebreidere bespreking van de topiclijst komt aan bod in alinea 3.2.3. De interviews duurden gemiddeld ongeveer 49 minuten. Het kortste interview was 32,5 minuten lang. Het langste interview duurde daarentegen 1 uur en 22 minuten. Met uitzondering van het interview van 32,5 minuten en een interview van 35 minuten, lag de duur van de rest van de interviews vrij dicht tegen het gemiddelde van 49 minuten aan.

Het aantal van tien interviews bleek voldoende om een bepaalde mate van verzadiging te krijgen. Uit nieuwe gesprekken komt naar verwachting geen nieuwe informatie die relevant zou zijn voor de beantwoording van deelvraag 3 en 4.

3.2.2 Selectie van respondenten

Voor de beantwoording van deelvraag 3 en 4 zijn mensen die eerder deelnamen aan de hierboven genoemde enquête '60 jaar televisie' benaderd. Er is geselecteerd op mensen die in die enquête aangaven geen t.v. te hebben maar wel via internet televisie te kijken: de

'niet-tv-bezittende-selectieve-kijker'. Ook is, met het oog op de beantwoording van deelvraag 4, geselecteerd op gezinnen met thuiswonende kinderen. Omdat hier in de RD-enquête '60 jaar televisie' niet specifiek naar was gevraagd, maar wel naar het aantal huisgenoten is een selectie gemaakt op huishoudens met meer dan 2 personen. Voor deelvraag 3 wordt niet specifiek ouders gevraagd, maar is toch dezelfde selectie op basis van gezinnen gebruikt als voor de beantwoording van deelvraag 4. Het voordeel hiervan is dat er niet twee verschillende selecties van respondenten benaderd en geïnterviewd hoefden te worden, maar dat met dezelfde selectie van respondenten gewerkt kon worden. De nadelen hiervan ten aanzien van de mogelijkheid conclusies te trekken uit de verzamelde gegevens zullen besproken worden in de paragraaf 3.2.5. over de betrouwbaarheid en geldigheid van het kwalitatieve onderzoek.

De 147 respondenten die aan de bovengenoemde selectiecriteria voldeden, zijn door het RD benaderd met de vraag of ze in een vraagsprek verder wilden ingaan op hun houding ten opzichte van televisie kijken via de computer en of in dat kader hun e-mailadres aan mij verstrekt mocht worden. De 20 personen die positief reageerden op dit verzoek heb ik vervolgens een aanmeldingsformulier opgestuurd.

In totaal kreeg ik 15 ingevulde formulieren teruggestuurd. Daaruit heb ik 10 gezinnen geselecteerd, waarbij ik voornamelijk heb gelet op 'beschikbaarheid' en op 'woonplaats', omdat het Reformatorisch Dagblad had aangegeven dat de regio waar respondenten vandaan kwamen van invloed kon zijn op de resultaten. Ik heb uiteindelijk drie gezinnen uit Zeeland, drie gezinnen uit Zuid-Holland, drie uit omgeving Utrecht en één gezin uit Overijssel geïnterviewd.

Ik heb niet specifiek geselecteerd op kerkverband. 6 respondenten behoorden tot de Gereformeerde Gemeente. 2 respondenten kerken in een Christelijke Gereformeerde Kerk en nog eens 2 respondenten gingen naar een PKN- Gemeente (Gereformeerde Bond). Er is niet geselecteerd op het aantal kinderen en de leeftijd van de kinderen. Dit varieerde dan ook sterk in de selectie. De meeste respondenten (7) die ik interviewde hadden 4 of 5 kinderen. De overige gezinnen hadden 1, 2 of 3 kinderen. In 2 gezinnen waren kinderen in de puberleeftijd (tussen de 13 en 17 jaar) of ouder aanwezig. In de helft van de gezinnen was het oudste kind 10 tot 12 jaar oud. In twee gezinnen waren de kinderen respectievelijk niet ouder dan 4 en 7 jaar oud.

3.2.3 Topiclist

De interviews zijn semi-gestructureerd afgenomen. Op basis van eerdere theorieën en concrete vragen van het Reformatorisch Dagblad, heb ik voorafgaand aan het eerste interview een topic-lijst opgesteld. De topiclijst is iets veranderd gedurende de periode dat de interviews zijn afgenomen. Bij de eerste drie interviews heb ik bijvoorbeeld niet gevraagd of er op zondag gekeken werd. Ook heb ik het antwoord van een respondent tijdens het derde interview voorgelegd aan latere respondenten, om te toetsen of andere respondenten zich in het genoemde herkenden. De onderwerpen die aan bod zijn gekomen zullen hieronder kort besproken worden.

3.2.3.1 Gebruik

Bekend is al dat de groep respondenten die geïnterviewd is zich kenmerkt door het niet bezitten van een tv, maar wel gebruikmaken van mogelijkheid om via internet televisie te kijken. Om de rest van de antwoorden die in het gesprek gegeven zijn in de context van de mate van gebruik te zien, is respondenten echter (nogmaals) gevraagd hoeveel zichzelf en hun kinderen televisie kijken via internet. Andere vormen van gebruik (o.a. waar en hoe) zullen gespecificeerd worden onder het kopje begeleiding en selectiecriteria.

3.2.3.2 Redenen om geen televisie te hebben

Respondenten is gevraagd om welke reden(en) zij geen televisie in huis hebben, waarbij ook gevraagd is welke rol (het standpunt van) de kerk speelt in het niet hebben van een televisie.

3.2.3.3 Redenen om wel televisie te kijken via internet

Vervolgens is respondenten gevraagd op welke reden(en) zij wel televisie kijken via internet.

3.2.3.4 Hoe kijken respondenten aan tegen eerder tegen televisie ingebrachte argumenten

Respondenten werden verschillende argumenten voorgehouden die eerder tegen televisie (kijken) werden ingebracht, zoals ook beschreven in het theoretisch kader. Respondenten is gevraagd hoe zij tegen deze argumenten aankijken, of ze deze kennen en of ze zich in deze argumenten herkennen. Ook is respondenten gevraagd naar hun mening over een

argument van de bevindelijke gereformeerde predikant ds. Egas dat televisie kijken (via internet) een hellend vlak is en om die reden moet worden afgewezen.

3.2.3.5 Cultuurvisie

Respondenten is, aan de hand van het artikel uit het RD waarin de bevindelijk gereformeerde predikant ds. Egas pleit voor een 'Bijbels vreemdelingschap' als het gaat om televisie kijken via internet, gevraagd waar ze zich plaatsen als het gaat om cultuurvisie. Soms kwam dit onderwerp al zijdelings tijdens het gesprek aan bod.

3.2.3.6 Selectiecriteria

Respondenten is gevraagd wat ze dan wel en niet kijken en op basis waarvan ze die beoordeling maken cq. welke handvatten ze hun kinderen meegeven om programma's te beoordelen Ook is (m.u.v. de eerste drie) respondenten gevraagd of ze op zondag televisie kijken via internet. Deze vraag is niet in de theorie opgenomen, maar is spontaan tijdens het vierde interview opgekomen en aangezien er een uitgesproken resultaat uit leek te komen, ook aan de daaropvolgende respondenten voorgelegd.

3.2.3.7 Begeleiding

In de interviews is ook impliciet of expliciet gevraagd naar welke manieren van begeleiding⁵ van het televisie kijken via internet gehanteerd worden. Met name bij het stukje evaluatieve begeleiding (het praten met kinderen) heb ik geprobeerd iets dieper erop in te gaan, door te vragen naar welke handvatten ouders hun kinderen meegeven als het gaat om televisie kijken via internet.

3.2.4 Gegevensverwerking- en analyse

3.2.4.1 Toestemming respondenten

Respondenten hebben toestemming gegeven voor het opnemen van het interview op band. Deze toestemming is wel gevraagd maar niet op band opgenomen. Aan het eind van de het

⁵ In de interviews maakte ik nog gebruik van de term 'regulering', welke in een later stadium van mijn onderzoek is gewijzigd is in het, door het SCP gebruikte, begrip 'begeleiding'

interview, maar dit is ook niet op band opgenomen, heb ik alle respondenten bedankt. Ook is de respondenten uitleg gegeven over de anonieme verwerking van de gegevens. Respondenten is beloofd dat de gegevens anoniem verwerkt zouden worden. Om die reden zijn de namen van personen en plaatsnamen die genoemd worden in de interviews gefingeerd of weggelaten.

3.2.4.1 Transcriptie

Elk interview is binnen enkele dagen nadat het interview plaatsvond, letterlijk uitgeschreven. Alleen daar waar zeer duidelijk was dat de gegeven informatie niet relevant was voor het onderzoek is tussen haakjes een samenvatting gegeven van het gezegde. Niet relevante informatie is informatie die geen antwoord geeft op een van de onderzoeksvragen en die ook niet dient als achtergrond voor andere vragen (een uitgebreid voorbeeld, een anekdote of, ook vaak voorkomend, een relaas over mediagebruik dat geen betrekking heeft op televisie). Het incidenteel samenvatten van bepaalde delen van het interview is op zo'n manier gedaan dat voor derden nog wel duidelijk is wat er gezegd is, zodat nog wel beoordeeld kan worden of dit inderdaad irrelevante informatie is. In sommige gevallen heb ik ook de vraag die ik stelde samengevat, bijvoorbeeld de vraag waarin ik een samenvatting geef van het artikel met ds. Egas. In de transcriptie van interview 1 is deze vraag wel volledig uitgeschreven terug te vinden.

3.2.4.2 Fragmenten

Mijn analyse-eenheden zijn zinnen en fragmenten. Uit de transcripties zijn per interview de fragmenten geselecteerd die antwoord geven op een bepaalde onderzoeksvraag of als achtergrond dienen voor de beantwoording van een van de onderzoeksvragen.

3.2.4.3 Labeling

De uit de interviews geselecteerde relevante tekstfragmenten heb ik vervolgens gelabeld. Dat wil zeggen dat er aan de fragmenten een naam is gegeven. Omdat er is gewerkt met een topic-lijst heb ik allereerst fragmenten ondergebracht onder een bepaald topic, bijvoorbeeld uitspraken over het gevaar van wereldgelijkvormigheid of uitspraken over welke rol de kerk

wel of niet speelt voor respondenten in het bepalen van een standpunt m.b.t. tot televisie kijken via internet.

Vervolgens heb ik gekeken welke van de uitspraken op een bepaald topic onder één noemer geschaard konden worden. Hiervoor creëerde ik vervolgens een label dat een goeie omschrijving gaf van de overeenkomstige inhoud van de tekstfragmenten.

In sommige gevallen was er een binnen een label de variatie ja/nee mogelijk, bijvoorbeeld als het ging om het hebben van een internetfilter. In die gevallen heb ik dus tekstfragmenten onder een label gebracht van die positief danwel negatief scoren op deze stelling.

In andere gevallen was het door de complexiteit van de antwoorden minder gemakkelijk om de variatie binnen een label te houden, en heb ik ervoor gekozen de tekstfragmenten meer inhoudelijk te labelen. Bijvoorbeeld als het gaat om uitspraken over het 'gevaar van wereldgelijkvormigheid' waarbij niet zozeer een ja/nee score aan te houden was, maar meer verschillende (complexe) commentaren op deze stelling mogelijk waren.

Alle relevante tekstfragmenten heb ik gelabeld, door de tekstfragmenten in te delen in het schema van labels. Sommige tekstfragmenten kregen meerdere labels, waardoor ze onder verschillende labels zijn terug te vinden. Door bij alle tekstfragmenten de vindplaats in de transcripties te vermelden, heb ik geprobeerd ervoor zorg te dragen dat mijn labeling te traceren is. Voor een overzicht van de tekstfragmenten en hun labeling, zie de bijlage.

3.2.5. Betrouwbaarheid & Geldigheid

De betrouwbaarheid van een onderzoek hangt af van de mate waarin dat de onderzoeksresultaten onafhankelijk zijn van het toeval. In het geval van kwalitatief onderzoek betekent dit dat duidelijk moet zijn waar de onderzoeksconclusies op gebaseerd zijn en ook waar eventueel een 'toevalligheid' in gelegen zou zijn (Baarda et.al, 2005, p. 193).

De betrouwbaarheid van het onderzoek hangt er onder andere van af in hoeverre de selectie respondenten representatief is voor de hele groep bevindelijk gereformeerden die televisie kijken via internet. Onder het kopje 'selectie respondenten' in 3.2.2. is besproken hoe de selectie van respondenten tot stand is genomen. Opgemerkt dient te worden dat voor deelvraag 3 om praktische redenen een selectie van ouders met thuiswonende kinderen is geïnterviewd terwijl de vraag zich richt op bevindelijk gereformeerde 'niet-tv-

bezittende-selectieve-kijkers 'in zijn algemeenheid. Onder andere qua leeftijd vormt de groep ouders geen weerspiegeling van alle bevindelijk gereformeerden die geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken. Mogelijk dat de leeftijd van de respondenten invloed heeft op de resultaten.

Hierom, en omdat het onderzoek zich sowieso beperkt tot een kleine aselechte selectie en dus niet representatief is, moet er opgepast worden met het generaliseren van specifieke meningen en uitspraken van respondenten naar de hele groep van bevindelijke gereformeerden die geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken.

Daarnaast is bij kwalitatief onderzoek de onderzoeker zelf het 'meetinstrument'. Het referentiekader van de onderzoeker kan invloed hebben op de resultaten. Door vooringenomenheid of te grote betrokkenheid zouden bijvoorbeeld interpretatiefouten kunnen ontstaan die de resultaten beïnvloeden (Baarda et al., 2005). Deze beïnvloeding van de resultaten zou zowel tijdens de interviews als bij de (interpretatieve) analyse van de gegevens plaats kunnen vinden. Om mijn onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken, is geprobeerd zoveel mogelijk te omschrijven welke stappen er in het onderzoek zijn genomen. Zo is er tijdens de interviews gewerkt met een semi-gestandariseerde topic-lijst die en is ook voor de analyse geprobeerd inzichtelijk te maken hoe deze tot stand is gekomen. Dit vergroot de reproduceerbaarheid en daarmee de betrouwbaarheid van dit onderzoek.

De geldigheid van een onderzoek is erin gelegen in hoeverre de resultaten een weergave zijn van de werkelijke situatie die bij respondenten aanwezig is. Een vertekening van de resultaten kan o.a. ontstaan zijn doordat respondenten geen juiste weergave geven van de stand van zaken omtrent hun (verantwoording voor het) gebruik van t.v. via internet. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat respondenten sociaalwenselijke antwoorden geven of weerstand voelen bij diegene die ze interviewt.

Mogelijke weerstand van de respondenten heb ik proberen te ondervangen door in het eerste contact met respondenten erop te wijzen dat ik me grondig in het onderwerp heb verdiept en een orthodox-gereformeerde achtergrond heb (waarin televisie kijken wel werd geaccepteerd).⁶ Hiermee wou ik respondenten de indruk geven dat ik bekend ben met de

⁶ Ik heb dit niet nader toegelicht. Respondenten konden dit gegeven interpreteren als dat ik orthodox-gereformeerd ben opgevoed [wat niet direct wil zeggen dat ik het ook ben] of dat ik orthodox-gereformeerd ben.

normen en waarden van bevindelijk gereformeerden zonder dat daarbij de indruk werd gewekt dat ik het ermee eens ben.

Ook had ik tijdens de bezoeken aan huis, op advies van het Reformatorisch Dagblad, een rok aan omdat het ontbreken van dit uiterlijk kenmerk al een weerstand zou kunnen oproepen die, aldus het RD, kon overslaan op het feitelijke interview.

Door deze beide zaken hoopte ik een sfeer van begrip en gelijkheid te creëren waardoor respondenten mogelijk meer geneigd waren tot (eerlijk) antwoorden dan wanneer ze het gevoel hadden dat er een zeer kritische (niet-gereformeerde) student het interview afnam.

Anderzijds realiseer ik dat als ik deze accenten niet had aangebracht respondenten wellicht een meer verdedigende houding rol hadden aangenomen, wat gezien de onderzoeksvraag m.b.t. to argumentatie misschien nog niet eens zo verkeerd zou zijn geweest. Ook is het mogelijk dat juist door het benadrukken van mijn gereformeerde achtergrond, respondenten geneigd waren sociaal wenselijk te antwoorden. De kans is immers aanwezig dat respondenten als ze met iemand uit 'eigen kring' te maken hebben juist dat zullen antwoorden wat van ze verwacht wordt in die betreffende 'gedeelde kring'.

Ik denk echter dat mijn positionering als zowel goed geïnformeerd onderzoeker en persoon met een orthodox-gereformeerde achtergrond de beste aanpak was om een interviewsituatie te creëren waarin een sfeer van gelijkwaardigheid en openheid was, welke de kans op eerlijke en valide antwoorden vergroot.

4. Resultaten

4.1 Deelvraag 1

DE OUDE STEMPEL

Is er een verband tussen de leeftijd en de houding die bevindelijk gereformeerden hebben ten opzichte van televisie kijken via internet?

Van het totaal aantal respondenten heeft 29.2% wel een tv. Dit is de groep bevindelijk gereformeerden die zich dus kenmerken door een houding (zich uitend in bepaald gedrag) van acceptatie als het gaat om televisie. 48,9 % van de respondenten geeft aan geen tv te hebben maar wel af en toe of vaker op andere manieren (via internet, p.c., laptop, mobiele telefoon, tablet) live of achteraf televisie te kijken. Deze groep kenmerkt zich dus door houding (zich uitend in bepaald gedrag) van selectie. 21,9 % van de respondenten geeft aan geen tv te hebben en ook niet op andere manieren televisieprogramma's te kijken. Dit is de groep bevindelijk gereformeerden die nog afstand (distantie) houdt van het medium televisie.

Er lijkt een matig verband tussen leeftijdscategorie en de verschillende houdingen ten opzichte van televisie kijken (via internet) (Cramer's $V = 0,283$) De resultaten zijn significant ($p < 0.001$) op basis van een chi-kwadraat-test.

Van de respondenten tussen de 65-en 75 jaar maakt 27,3 % geen gebruik van televisie, en in de categorie boven de 75 jaar is dit percentage zelf bijna het dubbele, namelijk 50,0%. In de lagere leeftijdscategorieën is het percentage niet-tv gebruikers (respondenten met de houding 'distantie') op z'n hoogst 20,8 % en vaak zelfs nog een stuk lager, met een uitschieter in de laagste categorie, respondenten onder de 24 jaar. Van de groep respondenten onder de 24 jaar maakt slecht 10,5 % nooit gebruik van televisie.

Bij het tv kijken op andere manieren is het omgekeerde te zien. Veruit de meeste respondenten onder de 24 jaar (73,7 %) geven aan geen televisie te hebben maar wel op andere manieren televisie te kijken. Dit percentage loopt per hoger wordende leeftijdscategorie af. In de leeftijdscategorie 25- 34 jaar, 35- 44 jaar en 45- 54 jaar schommelt het percentage respondenten dat aangeeft selectief via internet televisie te kijken rond de 60%. Vervolgens daalt het sterk per leeftijdscategorie. Van de respondenten tussen de 65-

75 jaar kijkt 28,9% van de respondenten via internet, en van de respondenten boven de 75 zegt 10,4 % geen tv te hebben maar wel op andere manieren tv te kijken.

Overigens moet hierbij opgemerkt worden dat de uiterste groepen (onder de 24 jaar en ouder dan de 75 jaar) veel minder vertegenwoordigd zijn dan de groepen ertussen, wat de uitschieterende resultaten kan verklaren.

Zie de bijlage voor alle statistische outputtabellen.

4.2 Deelvraag 2

HOE HARDER HET NEE, DES TE MEER VIA DE PC

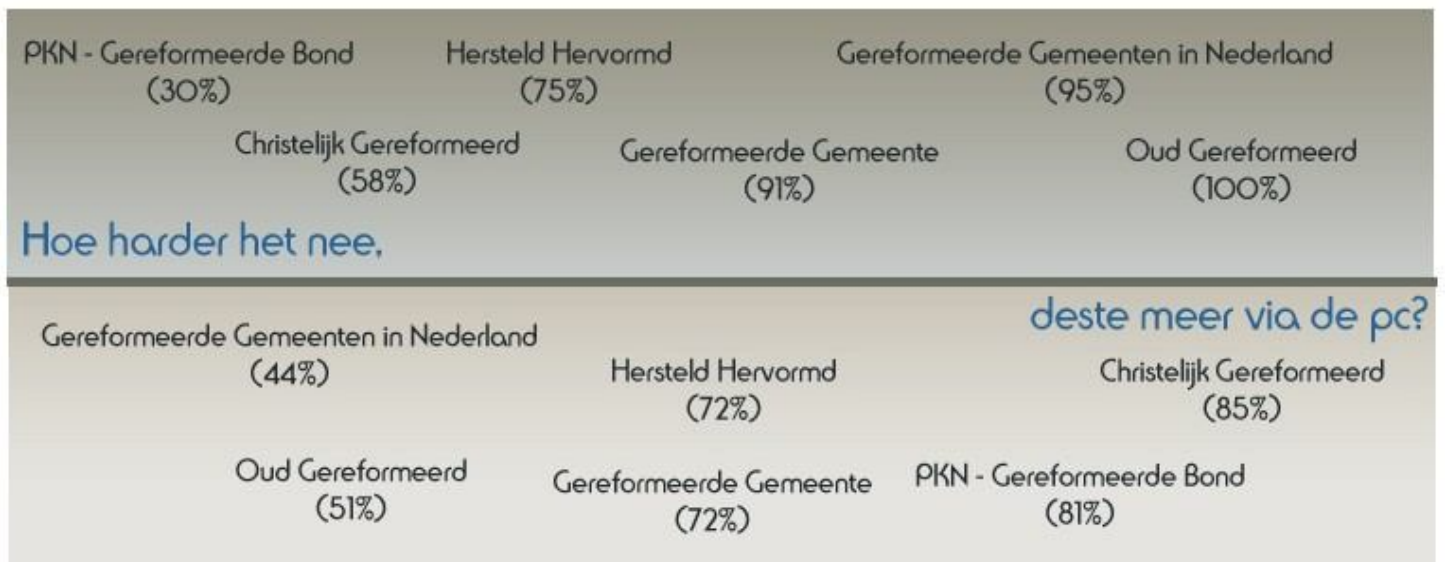
Is er een verband tussen de houding van bevindelijk gereformeerden ten opzichte van televisie kijken via internet en het behoren tot een bepaalde kerk?

Er lijkt een matig verband te zijn tussen de houding van bevindelijk gereformeerden ten opzichte van televisie kijken (via internet) en lidmaatschap van een bepaalde kerk. (Cramer's $V = 0,468$). De resultaten zijn significant ($p < 0,001$) op basis van een chi-kwadraat-test.

Als het specifiek om televisie kijken op andere manieren (via internet) gaat, dan blijkt dat van alle Christelijk Gereformeerde respondenten zonder tv 85% zegt wel andere manieren televisie te kijken. Van Gereformeerde Bonders zonder televisie kijkt 81 % wel via internet televisie. Onder de leden van de Gereformeerde Gemeente en de Hersteld Hervormden is het gedeelte van de niet-tv bezitters dat wel via internet kijkt op het geheel van niet-tv bezitters gelijk, namelijk 72 %. Zowel van de Oud Gereformeerden zonder televisie kijkt 51 % wel via internet en onder leden van de Gereformeerde Gemeente in Nederland die geen tv hebben kijkt slechts 44 % wel via internet televisie.

Figuur 7: Overzicht houding ten opzichte van televisien (cq. televisiegebruik) per kerkgenootschap (% geen tv op totaal respondenten) en de mate waarin per kerkgenootschap door niet tv-bezitters televisie gekeken wordt via internet (% wel via internet op totaal niet-tv-bezitters)

% respondenten zonder tv op totaal respondenten

% respondenten dat via internet kijkt op totaal respondenten zonder tv

4.3 Deelvraag 3

Hoe kijkt men binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' aan tegen de verschillende argumenten voor of tegen het gebruik van televisie (via internet) en welke cultuurvisie hangt deze groep aan?

4.3.1 Intensiteit gebruik televisie kijken via internet

Respondenten is gevraagd hoeveel er in hun gezin televisie gekeken wordt via internet. De mate van gebruik in gezinnen varieerde tussen de 1 uur per dag en nog geen 1 uur per maand. Een aantal gezinnen gaf bijvoorbeeld aan met regelmaat of zelfs elke dag het journaal te kijken, terwijl er ook gezinnen waren waarbij alleen bij belangrijke gebeurtenissen even intensief via internet televisie wordt gekeken.

Tabel 2: Samengevatte inhoud per respondent op label 'intensiviteit gebruik' (bijlage D)

Respondent	Samengevatte inhoud intensiteit gebruik
A	Nog geen uur per week
B	Paar keer per week journaal, paar keer per jaar iets anders
C	Alleen bij belangrijke gebeurtenissen even intensief
D	Bij belangrijke gebeurtenissen intensief, eens per maand iets anders
E	Een uur per dag
F	Geen uren per dag
G	Kinderen elke dag jeugdjournaal en andere dingen, zelf regelmatig journaal
H	Vrijdag of zaterdagavond
I	Kinderen regelmatig, kwartier per dag. Zelf bijna nooit
J	Zelf elke dag journaal, kind mag uur op internet

4.3.2 Redenen geen televisie

Respondenten noemden vaak meerdere redenen om geen televisie te hebben, die in sommige gevallen een overlap hebben of met elkaar in verband staan.

De meest voorkomende reden die respondenten aangaven om geen televisie te hebben was dat je er snel voor blijft hangen en (urenlang) 'maar kijkt wat er voorkomt'. Het feit dat je er snel door opgeslokt wordt en niet de beheersing hebt over de knop om 'm uit te zetten of op een ander kanaal te zetten, werd door veel respondenten genoemd om het apparaat niet in huis te halen.

Familie J: ". Nee, nouja, uhm...uhm...Omdat onze reden was 'geen tv want met de tijd dat je blijft hangen na waarvoor je wilde kijken'. [r. 2459-2460]. "Dus dat...dan is het veel zinvoller om dat ding uit te doen, omdat je blijft kijken." [r. 2466-2467]⁷

Familie F: "Ja, want ik denk, heb je echt een televisie in huis, dan is de verleiding om te gaan zitten en de knop aan te zetten gewoon veel en velen malen groter en 'je ziet maar wat er voorkomt'. ' [r. 1473-1475]

Het eindeloos 'maar kijken van wat er voorkomt', zou misschien nog niet zo'n probleem zijn, ware het niet dat respondenten vonden dat ze de tijd die ze anders voor de televisie zouden blijven hangen nuttiger of socialer zouden kunnen besteden. Vrijwel alle respondenten noemen het feit dat televisie kijken ten koste gaat van gezelligheid, gezin of relatie of van de tijd dat je iets anders nuttigs had kunnen doen.

⁷ De cijfers tussen [haakjes] refereren naar de regelnummers in Bijlage C – transcriptie interviews

Familie A: "En ja, ik vind het ook gewoon niet nodig. Dan denk ik bij mezelf, nou mijn dag is al zo gevuld met voor mijn gevoel functionelere dingen en zinvollere dingen dan televisie kijken [r. 21-22].

Een andere veelgenoemde reden om de televisie niet in huis te halen, was dat veel respondenten niet erg te spreken waren over de inhoud van veel programma's. Ze erkenden dat er goede (nuttige) programma's op televisie voorbij kunnen komen, maar noemden vaak het feit dat er toch overwegend qua inhoud, volgens hen, minder goeie programma's zijn die worden uitgezonden.

Familie G: "Dat is...ja, en de zoi die eroverheen komt. Het is echt zoi." [r. 1685-1686]

Andere redenen die daarnaast genoemd werden, waren 'je kunt niet datgene kunt kijken wanneer je wilt', 'geen behoefte', 'het apparaat is lelijk', 'je wordt beïnvloed door niet-objectieve berichtgeving' en 'dat lezen toch beter is'. Twee respondenten noemen bij de vraag naar de reden van het niet hebben van een televisie uit zichzelf het feit dat het 'niet gebruikelijk is in de kerk'. Een opvallende reden die een aantal respondenten bovendien aangaven om geen televisie te hebben was 'omdat het via DVD's en internet kan'.

Tabel 3: Overzicht scores op labels topic 'redenen geen televisie'⁸

Labels / Respondent	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Je gaat er snel in op/ geen beheersing van de knop	+	+	.	+	+	+	+	+	.	+
Je kunt je tijd nuttiger en/of socialer besteden	+	+	+	+	+	.	+	.	+	+
Inhoud van programma's	+	+	+	+	.	.	+	.	.	+
Je kunt niet datgene kijken wanneer je wilt	+	+	.	.	.	+	.	.	.	+
Televisie kijken kan via internet of DVD	.	+	+	+
Geen behoefte	.	+	.	.	.	+
Niet gebruikelijk in kerk	.	.	+	+
Beeldcultuur-argument/ lezen is beter	+	.	+
Je wordt beïnvloed door niet objectieve berichtgeving	.	.	+
Apparaat is lelijk	.	.	.	+

- noemt inhoud label, negatieve score

+ noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score

/ geen resultaat (niet gevraagd of vraag niet beantwoord)

⁸ Bij alle overzichtstabellen dien de lezer opmerkzaam te zijn dat tabellen een weergave zijn van een kwalitatief onderzoek. Hoewel de tabellen wellicht de indruk geven van kwantitatieve resultaten, dienen de gegevens uit de tabellen niet als kwantitatieveresultaten te worden geïnterpreteerd.

Wanneer expliciet gevraagd naar de rol die de kerk speelt in het afwijzen van de televisie, gaven veel respondenten aan dat televisiebezit in hun kerk niet gebruikelijk is en dat er in hun kerk afwijzend of waarschuwend wordt gereageerd op het hebben van een televisie. De respondenten gaven echter ook vrijwel allemaal aan dat dit voor hen geen rol speelt de keuze om geen televisie te hebben. In de gesprekken kwam daarentegen sterk naar voren dat respondenten zichzelf verantwoordelijk achten voor hun keuzes en niets zien in een van bovenaf opgelegd standpunt.

Familie G: "Maar ik vind dat, het is een keuze van ons. Als wij vinden moeten of willen hebben dan doen we dat. Klaar. Maar dat vinden we dus niet. En dat weegt zwaarder dan wat de kerk ervan vindt." [r. 1694-1696]

Familie H: "Nee. Nee hoor, want de mens heeft wel z'n eigen verantwoordelijkheid." [r. 2000]. "Het is aan jou wat geef je voor antwoord? Ja of nee? En het is nog altijd wel zo, het [de kerk] mogen niet gaan heersen over de gewetens van mensen. Zo is het wel." [r. 2079-2080]

Tabel 4: Overzicht scores op labels topic 'standpunt kerk' en 'rol kerk in niet hebben van televisie'

Labels / Respondent	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Kerk afwijzend/waaschuwend/ televisie is niet gebruikelijk	.	.	+	+	/	+	+	+	+	+
Standpunt onbekend/ televisie is wel gebruikelijk	+	+	-	-	/	-	-	-	-	-
Kerk speel een rol in keuze voor niet hebben van televisie	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
Mens heeft eigen verantwoordelijkheid/ eigen keuze op dit gebied	+	.	+	+	+	+	+	+	+	+

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.3 Redenen om wel televisie via internet te kijken

Naast de redenen om geen televisie te hebben, is de respondenten ook gevraagd om welke redenen er wel televisie via internet wordt gekeken. Veel respondenten gaven expliciet aan dat ze niet principieel tegen het medium televisie zijn of waren. Bepaalde aspecten van de televisie die een reden waren om het apparaat niet aan te schaffen, ontbreken volgens de respondenten bij televisie via internet. Zo is het volgens veel respondenten, anders dan bij een televisietoestel, bij televisie via internet beter mogelijk om er bewust en selectief gebruik van te maken. Eén van de respondenten noemde om die reden de computer zelfs een geweldige uitvinding:

Familie H: Uhm, mijn man bijvoorbeeld die kan niet zo geweldig goed met tv omgaan. Zodra die een tv ziet, moet ie blijven zitten. (...) Vandaar is die computer een geweldige uitvinding op dat gebied want dan kan ie het wel. [r. 1972-1980]

Het 'op de hoogte blijven van wat er in de wereld gebeurt' of 'omdat het leerzaam is (voor de kinderen)' werd daarnaast verschillende malen genoemd als reden om televisie te kijken via internet.⁹

Anderzijds viel ook verschillende malen de term 'sluipenderwijs' als het ging om de intrede van televisie kijken via internet in het gezin. In de gesprekken gaven een aantal respondenten expliciet of impliciet aan dat het medium niet zozeer bewust binnen is gelaten alswel als bij-product van de computer/internet of door een 'onzichtbare verschuiving van DVD's kijken naar UitzendingGemist.

Familie J: "En dat is gaandeweg zo gegroeid.....misschien kom je daar later nog op....toch sluipenderwijs steeds meer mogelijkheden van internet. Want we dachten dat we dat goed afgeperkt hadden." [r. 2395-2397](...) ik heb toch minder goed in de gaten gehad, die omschakelijk dat ie van DVD's naar UitzendingGemist ging. Dat is heel geleidelijk gegaan". [r. 2491-2492]

Tabel 5: Overzicht scores op labels topic redenen wel televisie kijken via internet

Labels / Respondent	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Niet principieel tegen het medium	.	.	.	+	+	+	+	.	+	+
Je kunt bewust/ selectief kijken	+	+	+	+	+	+	+	+	.	+
Educatief aspect/ blijven met wat er in wereld gebeurt	+	+	+	.	+	+
Het is sluipenderwijs gegaan (niet bewuste keuze)	+	+	.	.	+	+

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score
 . noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.4 Kijk op eerdere argumenten tegen televisie

4.3.4.1 Gevaar voor wereldgelijkvormigheid

Bij de respondenten is ook gepeild hoe ze tegen de argumenten/stellingen staan die eerder in bevindelijk gereformeerde kring tegen televisie kijken werden ingebracht. Als het gaat om

⁹ In sommige gevallen ging het om een opmerking over DVD's kijken dat respondenten in dit verband aanhaalden

het argument dat met televisie kijken (via internet) het gevaar van wereldgelijkvormigheid op de loer ligt, dan blijkt dat een aantal respondenten deze stelling nog steeds erkenden. Anderzijds brachten veel respondenten kanttekeningen aan het inbrengen van deze stelling als argument om televisie kijken af te wijzen. Zo noemen twee respondenten het feit dat je 'juist door het zien van 'de wereld' er beter afstand van kunt nemen. Vaker nog werd door respondenten de nuance aangebracht dat de 'wereld' toch overal is (en dat het daarom dus geen reden zou zijn om geen televisie te kijken) of dat het argument dan niet alleen voor het medium televisie zou moeten gelden.

Familie F: " Ja, maar dat geldt niet alleen voor televisie. Dat geldt voor, net wat ik zeg, wat lees je, geldt dat ook voor." [r. 1493-1494]

Tabel 6: Overzicht scores op labels topic gevaar wereldgelijkvormigheid door televisie kijken

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Erkent gevaar van wereldgelijkvormigheid door televisie	/	+	+	/	+	+	+	/	+	+
Door zien van 'wereld' ga je juist afstand nemen van wereld	.	+	+	.
Argument geldt niet alleen voor televisie	+	+	.	.	.	+	.	+	+	.
Wereld is overal, niet alleen op televisie dus 't hangt niet af van t.v.	+	+	.	.	.	+	.	.	+	.

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score
 . noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.4.2 Gevaar van de beeldcultuur

Gevraagd naar wat men dacht van het argument dat in televisie het gevaar dan de beeldcultuur schuilt die de woordcultuur wegdrukt, dan erkende de helft van de respondenten dit inderdaad als een gevaar. De meeste respondenten brachten daarbij echt ook weer de nuance aan dat dat argument niet alleen voor televisie geldt of dat de beeldcultuur tegenwoordig een gegeven is dat overal is, en niet zozeer alleen in/door de televisie.

Familie I: "Nee, ik denk dat wel. Ik vind dat wel zo. Ik denk dat je dat ook wel zo ziet. En het is niet alleen de televisie, want heel de cultuur is tegenwoordig beeldvorming en in beeld. Maar ik denk wel dat het een nadeel is voor het lezen van bijbel." [r. 2234-2236]

Vaker werd er ook gewezen op het feit dat beeld juist goed kan zijn omdat het zaken beter kan overbrengen. Respondenten noemden onder andere het feit dat je als je het ziet

bewuster bent van rampspoed in de wereld en het feit dat kinderen (doordat er een beeldcultuur is) zaken juist beter oppikken als ze het zien.

Tabel 7: Overzicht scores op labels topic 'gevaar van de beeldcultuur door televisie'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Beeldcultuur is gevaar	+	.	.	+	.	+	.	.	+	+
Beeld kan positieve uitwerking hebben/leerzaam/ bewustwording	+	+	.	.	+	.	+	.	+	+
Argument geldt niet alleen voor televisie	.	.	.	+	.	.	+	+	.	.
Beeldcultuur is een gegeven/ is overal, niet alleen op televisie	.	.	+	+	+	+

- noemt inhoud label, negatieve score

+ noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score

/ geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.4.3 Gevaar van hellend vlak

De in het RD geïnterviewde ds. Egas waarschuwt de bevindelijk gereformeerde achterban o.a. voor het gevaar van het 'hellend vlak' van televisie kijken via internet. Aanzienlijk minder respondenten dan in het geval van de andere stellingen tegen televisie kijken (via internet) noemden bij dit argument dat het dan ook voor andere media zou moeten gelden en niet zozeer alleen voor televisie. Sterker nog, vrijwel alle respondenten herkenden zich in deze stelling en zien het hellend vlak als een (reëel) gevaar van het kijken van televisie via internet. Een aantal respondenten merkte erbij op dat ze voor zichzelf dat gevaar (nog) niet zien omdat ze wel selectief en bewust kijken of toch geen tijd hebben om veel te gaan kijken.

Familie F: "Uhm..nou, dat is wel degelijk aanwezig. Dat geloof ik wel. Ja, mensen hebben weleens tijd over en verveling...ik ken het gelukkig zelf niet maar dat slaat weleens toe bij deze of gene en als je dan zomaar eens gaat zitten kijken en van alles gaat opzoeken, ja dan sluipt dat er wel in. (...)

Interviewer: maar het is geen argument om geen televisie via internet te kijken?

Familie F: "nee, want wat ik zeg, we proberen toch wel heel selectief te zijn." [r. 1512-1517]

Een aantal respondenten gaf juist aan het (gevaar van) het 'hellend vlak' in hun eigen gezin te zien of te voorzien.

Familie C: " Dat ga je natuurlijk wel steeds meer krijgen. En ik denk, ja dat als onze kinderen groot worden dat we ook heus wel meer zullen gaan kijken. Meer DVD's en ook meer op internet zullen zitten." [r. 868-872]

Tabel 8 : Overzicht scores op labels topic 'gevaar van hellend vlak televisie kijken (via internet)'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Erkennen gevaar van hellend vlak	+	/	+	+	+	+	+	+	+	+
Zien gevaar voor zichzelf of eigen gezin (in de toekomst)	+	-	+	-	.	-	+	.	+	+
Argument heldt niet alleen voor televisie (via internet)	+	.	.	.

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score
 . noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.4.4 Amusement en ontspanning

Tot slot was een argument tegen televisie kijken via internet dat het vaak ter ontspanning en vermaak is, en dat de programma's daar ook op zijn gericht, terwijl het beter zou zijn je met 'nuttige' dingen bezig te houden en je op God en je medemens te richten. Ook hier merken een tweetal respondenten op dat dit argument niet alleen voor televisie zou moeten gelden. Het argument van 'ontspanning' dat de woordvoerder van de SGP nog niet zolang geleden werd benoemd ("misschien [dat de fractieleider] (...) wel eens televisie kijkt voor zijn werk maar (...) zeker niet ter ontspanning") lijkt niet erg breed gedragen. Drie respondenten stellen expliciet dat er niets mis is met het ter ontspanning kijken van televisie.

Meer verdeeld is de mening over entertainment. Verschillende respondenten zijn kritisch op entertainmentprogramma's en maar één respondent stelt expliciet dat er niets mis is met entertainmentprogramma's.

Tabel 9: Overzicht scores op labels topic 'afwijzing amusement en ontspanning'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Niks tegen televisie kijken ter ontspanning	/	/	/	+	+	/	/	/	+	/
Kritisch op amusementprogramma's	/	/	/	/	/	+	+	/	-	+
Argument geldt niet alleen voor televisie	/	/	/	/	/	/	/	+	+	/

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score
 . noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.5 Cultuurvisie

Zowel zijdelings en als reactie op de voorgehouden stelling van dominee Egas dat je 'niet wereldvreemd moet zijn maar wel een Bijbels vreemdelingschap moet aanhouden en dat het om die reden beter is om afstand te bewaren van televisie kijken via internet', hebben respondenten hun cultuurvisie uit de doeken gedaan.

Het lijkt erop dat de meeste respondenten zichzelf niet zozeer als 'vreemdeling' (zoals de bevindelijk gereformeerden in het model van Polderman) maar als 'pionier' in de wereld plaatsen. De meeste respondenten legden namelijk nadruk op het 'wel *in* de wereld' zijn. Het 'in de wereld staan' en 'weten wat er speelt' werden door veel respondenten als belangrijk gezien om als christen (evangeliserend) iets voor de wereld te betekenen.

Familie B: "We zijn als christenen natuurlijk ook in de wereld geroepen. Dan moet je ook weten wat er in de wereld leeft en ja, je kunt je wel helemaal afzonderen maar dan betekenen je ook heel weinig voor de wereld, denk ik." [r. 428- 430].

Familie F: "Ja, je staat eigenlijk gewoon midden in de samenleving. Je hoort veel, je ziet veel. En dan is het goed als je van sommige dingen wat meer afweet. ([r. 1543-1544]

Familie I: "Uhm, ja..ik vind dat wel heel lastig om dat te zeggen. Ik denk wel dat je bewust moet zijn dat je anders bent. En dat je dus inderdaad niet met alles mee kunt doen als dat onbijbels is. Maar ik vind niet dat je je helemaal als vreemdeling moet gedragen. Ik vind wel dat je iemand moet zijn van deze tijd. Dus ja..ik vind dat heel lastig om dat te zeggen". [r. 2239-2352]

Enkele respondenten legden daarnaast ook nadruk op het apart staan in de wereld (vreemdeling) en twee respondenten noemden de het aspect dat je als christen slechts tijdelijk op de wereld bent, en dat het leven hier/de maatschappij dus onderschikt is aan de God/eeuwigheid (pelgrim).

Tabel 10: Overzicht scores op labels topic 'cultuurvisie'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Pionier	+	+	+	.	+	+	+	+	+	+
Vreemdeling	.	.	.	+	+
Pelgrim	.	+	+	.	.	.

- noemt inhoud label, negatieve score

+ noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score

/ geen resultaat (niet gevraagd)

4. 4 Deelvraag 4

4.4. 1 Geen Youtube op zondag

Welke selectiecriteria wordt gehanteerd in gezinnen waar geen tv aanwezig is maar wel via internet televisie wordt gekeken en hoe wordt het het televisie kijken via internet in deze gezinnen begeleid?

Respondenten is gevraagd welke selectiecriteria ze hanteren als het gaat om televisie kijken via internet. gevraagd is onder andere wat wel graag gekeken wordt en welke programma's nadrukkelijk niet binnen komen.

4.4.1.1 Wat wel

De meeste respondenten keken het liefst een programma dat op de actualiteit betrekking heeft of een educatief/informatief aspect bezit. Ook natuurprogramma's werden genoemd als programma's die geaccepteerd worden.

Tabel 11: Overzicht scores op labels topic 'selectiecriteria - wat wel'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Nieuws/actualiteit/ informatief/ educatief	+	+	+	+	.	+	.	+	.	+
Natuurprogramma's	+	+	+	.	+	.

- noemt inhoud label, negatieve score

+ noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score

/ geen resultaat (niet gevraagd)

4.4.1.2 Wat niet

Verschillende respondenten noemden zeer algemeen dat programma's die tegen de tien geboden of God's wil ingaan niet gekeken worden. Meer specifiek noemden respondenten dat vloeken een criterium is om een programma af te wijzen. Ook gaven veel respondenten aan dat programma's waarin seks of niet bijbelse (seksuele) relaties voorkomen niet gekeken worden. Daarnaast werden programma's met magie, programma's met gezagsondermijnende principes of programma's waarin bijbelse principes belachelijk worden gemaakt en amusementprogramma's genoemd als televisieprogramma's die liever niet gekeken werden.

Tabel 12: Overzicht scores op labels topic 'selectiecriteria - wat niet'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Alles wat tegen de 10 geboden/Gods wil ingaat	.	+	.	+	.	+
Programma's waarin gevloekt wordt	+	+	.	+	+	.	+	.	.	+
Programma's met niet bijbelse (seksuele) relaties/ seks/ porno	+	+	.	+	.	+	+	+	+	.
Magie	.	+	.	.	+	.	+	+	.	.
Gezagsondermijnende principes / bijbelse principes ondermijnd	+	+	.	+	.	.
Amusement	+	+	.	.
Overig	+	+	+	.	+

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score
 . noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.4.1.3 Zondag

Wanneer respondenten gevraagd werd of er ook op zondag gekeken werd, antwoordden vrijwel alle respondenten dat dat niet gebeurde¹⁰. Als het dus gaat om de vraag 'wanneer niet' lijkt er dus een duidelijke grens te worden getrokken bij de 'Dag des Heeren'.

Tabel 13: Overzicht scores op label topic kijken op zondag

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Op zondag kijken	/	/	/	-	-	-	-	-	-	+

- noemt inhoud label, negatieve score + noemt inhoud label, positieve score
 . noemt inhoud label niet, neutrale score / geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.2 Begeleiding

Tot slot is in de interviews ingegaan op hoe kinderen het televisie kijken via internet begeleiden.

4.3.2.1 Restrictief

Vrijwel alle ouders hadden een filter op het internet ('technische begeleiding'). Daarnaast hadden de ouders regels over wat er gekeken wordt en met name hoeveel er gekeken mag worden. Vrijwel alle ouders noemden ook het feit dat ze de tijd die hun kinderen televisie

¹⁰ De eerste drie respondenten is deze vraag niet voorgelegd

kijken via internet in de gaten houden ('regels m.b.t. tijd' en 'regels wat gekeken mag worden').

4.3.2.2 Meekijken

De meeste ouders gaven aan dat er alleen in de woonkamer gekeken kan of mag worden en dat er zodoende meegekeken werd als de kinderen televisie keken via internet. In twee gezinnen was er sprake van dat de ouders als ze thuis waren geen zicht hadden op het kijken van televisie met hun kinderen ('meekijken tijdens'). In een enkel geval keken ouders ook vooraf het programma dat het kind wilden zien ('meekijken vooraf'), en in een enkel geval werd achteraf (via het kijken van de geschiedenis op de computer) in de gaten gehouden wat de kinderen zagen ('meekijken achteraf').

4.3.2.3 Evaluatief

Naast het hebben van deze regels en het meekijken van ouders met het kind, noemden alle ouders het feit dat ze met hun kinderen praten over televisie kijken via internet en de programma's die gezien worden (evaluatieve begeleiding). Hier zal in het de paragraaf 4.3.3. over 'mediaopvoeding' verder op ingegaan worden.

4.3.2.4 Overig

Verder was het opvallend dat twee ouders zeiden te proberen hun kinderen alternatieven te bieden als ze kwamen met de vraag of ze televisie mochten kijken via internet. Anderzijds noemden ook twee ouders het feit dat ze hun kinderen soms juist stimuleren om televisie te kijken via internet ('alternatieven bieden' en/of 'stimuleren').

In sommige gezinnen was het kijken van televisie ook iets dat als gezellige (gezins)activiteit plaatsvond, terwijl andere ouders juist het liefst de computer/laptop boven in huis of op een ongezellige plek hadden staan en bij wie dus vrijwel nooit echt samen gekeken werd ('tv kijken via internet als gezinsactiviteit').

Tabel 14: Overzicht scores op labels 'begeleiding televisie kijken via internet'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Technische filtering op internet	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
Regels wat gekeken mag worden	X	.	.	.	+	+
Regels wat betreft tijd	+	+	+	+	+	+	+	.	.	+
Meekijken vooraf	.	.	+	.	+
Meekijken achteraf	+	+	.
Meekijken tijdens	+	+	+	.	+	+	-	+	-	+
Praten over televisie kijken via internet / de bekeken programma's	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Alternatieven bieden voor televisie kijken (via internet)	+	+
TV kijken (via internet) stimuleren	+	.	+
TV kijken als (gezins)activiteit samen	+	/	/	+	.	+	/	/	-	-

- noemt inhoud label, negatieve score

+ noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score

/ geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.3 Mediaopvoeding

Uit de gesprekken komt heel duidelijk naar voren dat ouders vooral op mediaopvoeding willen inzetten als het gaat om het omgaan met media, waaronder televisie kijken via internet. Hiermee wordt bedoeld het kind zo opvoeden dat het zelf een, in de ogen van de ouders, verantwoorde keuze kan maken als het gaat om televisie kijken via internet.

4.3.3.1 Beschermen en verbieden?

Vrijwel alle ouders wezen erop dat het beschermen van kinderen tegen 'de boze buitenwereld' vaak niet meer mogelijk is of meer slecht dat goed doet. 'Verbieden' werd dan ook genoemd als iets dat in de toekomst dat in de toekomst niet de juiste uitwerking zal hebben.

Familie E: "Ik denk dat je het niet meer tegen kunt houden nu. Omdat internet, omdat die mogelijkheid er is, dat je dat niet meer tegen kunt houden. Dus dat ik denk ik beter kan leren de jongens ermee om te laten gaan dan dat ik 'het gebeurt niet, ik wil niet dat je dat doet', want dan is het bij vriendjes. Ik denk dat dat nog gevaarlijker is dan dat je het zelf onder begeleiding leert. "[r. 1329-1332]

4.3.3.2 Kinderen leren bewuste/verantwoorde keuzes te maken

In plaats van kinderen alles te verbieden en ze te beschermen, benadrukten alle respondenten dat ze het erg belangrijk vonden om kinderen te leren 'ermee om te gaan', 'na te denken over hun handelen' en een 'bewuste keuze' te maken als het gaat om televisie kijken via internet en mediagebruik in zijn algemeenheid.

Familie A: "Maar goed, ze moeten natuurlijk wel leren zelf keuzes te maken [r. 106-107].

Familie B: En dat probeer ik net ook te zeggen van, ja 'leer ze over je eigen handelen na te denken'. Van 'leg geen regels op' maar leer ze zelf na te denken...

Familie C: "Maar ik vind het dus wel belangrijk, juist dat ze ermee leren omgaan.

Een aantal respondenten noemde in dit verband de term 'begeleide confrontatie', een term voor een manier van mediabegeleiding die in bevindelijke kring redelijk ingeburgerd lijkt te zijn.

Tabel 15: Overzicht scores op labels 'mediaopvoeding'

Labels / Respondentcode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Beschermen/ verbieden is goed	-	-	/	-	-	-	/	-	/	-
Leren bewust eigen keuze te maken, eigen verantwoordelijkheid	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Term 'begeleide confrontatie'genoemd	+	.	.	+	.	+

- noemt inhoud label, negatieve score

+ noemt inhoud label, positieve score

. noemt inhoud label niet, neutrale score

/ geen resultaat (niet gevraagd)

4.3.3.3 Handvatten die ouders hun kinderen meegeven

Omdat de respondenten tijdens de gesprekken aangaven het erg belangrijk te vinden om hun kinderen te leren zelf een eigen keuzes te maken, is de respondenten ook gevraagd welke handvatten ze aan hun kinderen meegeven als het gaat om televisie kijken via internet. In het onderstaande overzicht zijn de vragen en opmerkingen opgenomen die ouders stellen of maken als het gaat om het 'begeleid confronteren' van hun kinderen met televisie kijken via internet.

Wat opviel is dat veel ouders toch nog vaak een oordeel (d.m.v. retorische vraagstelling) en niet zozeer een beoordelingskader/argumentatie meegaven aan hun kinderen. Twee respondenten gaven daarnaast nadrukkelijk aan in te zetten om de relatie tussen het kind en God, omdat volgens hen alleen dat uiteindelijk hun kind aan zou zetten tot een verantwoorde keuze als het gaan om televisie kijken via internet. Dit laatste aandachtspunt in mediaopvoeding lijkt dus niet breed gedragen.

In de hoofdstukken 'Conclusie' en 'Discussie & Aanbevelingen' zullen bovenstaande resultaten worden samengevat en zullen tevens conclusies worden getrokken op basis van deze uitkomsten.

Tabel 16: Overzicht fragmenten 'oordeel, argumenatie en kaders die ouders hun kinderen meegeven'

Labels / Respondentcode	
<p>Vraag/opmerking waar het oordeel ouder in lijkt te zitten</p>	<p>Familie B: <i>"Wil je dat ook? Wil je dat zelf doen? Dat is gewoon telkens de vraag, kun je je handelen verantwoorden...wat jij ook zegt...en voel je je er zelf ook prettig bij? Kun je ermee leven?"[r. 506-507] "Ik denk dat je dan niet op je techniek moet vertrouwen en veel meer op je houding en dan ben je weer terug bij je gesprek, bij openheid. Van 'jongens, wil je dat?' [r. 562-563]</i></p> <p>Familie D: <i>"Dus daar ga je gewoon het gesprek over aan. Als ik zeg van 'Vind je het normaal om zomaar mensen dood te schieten,want we zien er echt uit...'" [r. 1112-1120]</i></p> <p>Familie C: <i>Toen heb ik het even m'n kinderen laten zien. Van 'moet je dit willen?' [r. 709] (...)Als hun zich aan de regels houden, en ja, dat weet je nu wel 'dat mag niet of dat komt wel als je eraan toe bent'. [r. 751-755]</i></p> <p>Familie E: <i>"Als ze iets kijken, kan ik dan jou kamer binnenkomen of heb je dan zoiets van 'oh, mamma komt binnen, gauw weg'. Dan weet je, wat je nu kijkt, dat dat eigenlijk niet goed is.' Bij vriendinnetje thuis vroeger zeiden ze altijd, en dat vond ik heel wat 'als de Heere Jezus terug zou komen', zou je dan kunnen kijken wat je nu kijkt? Nou, dat een beetje. Die gedachte. Het gevoel als je iets kijkt en mamma komt binnen of iemand kom binnen 'gauw op een ander site', dan weet je 'dit is niet goed'. Dan moet je er niet naar kijken. " [r. 1391-1395] Nouja, door als ze op de bank zitten en ik kom binnen en ik kijk even mee. 'Kan dit wel?'. 'Hmm, eigenlijk niet, mam'. (...) E: Ja, daar praat je dan weleens over. Van die tekensfilms over allerlei science fiction-achtige dingen. 'Jongens, dit kan toch niet?' [r. 1398-1401]</i></p> <p>Familie F: <i>"Ja, ja. En daarbuiten praten we ook best wel eens van 'uh, ja...'. Er worden ook weleens dingen gekeken waarvan we achteraf zeggen 'Nou heb je dat gezien. Vind je dat nu zelf goed, dat je daarnaar kijkt?' Uhm..'Wat is de meerwaarde ervan?'Maar ook, 'vind je dat dat verantwoord is?'Van 'Leg daar nu eens de tien geboden naast, kan dat?' [r. 1456-1459] "Nee, ik kijk weleens mee en dan hebben we het er weleens over(...) hebben we het erover van 'vind je dat nou nodig om dat uuh...?'. (...) 'kijk, is dat nou nodig om daar naar te kijken? Wij vinden dat eigenlijk niet goed dat je dat doet'. (...) Maar ook uuh...nee, dat...ja, we praten er eigenlijk wel over van.... We hebben er zelfs weleens discussies over.'Ja, maar mijn vriendinnetjes mogen dan wel zien.'Ja, maar wij willen niet dat je dat bekijkt want dat is gewoon zonde van je tijd'. [r. 1577- 1583]</i></p> <p>Familie G: <i>"G2: Dat ik zeg 'nee, nee'. dat proberen we te zeggen van, om het ook heel concreet te maken 'hoe zou je het vinden als pappa of ik zo zou zitten?' (...) 'Het is gewoon banaal'. Weetjewel, zo. En dat ze ook bewust worden dat dingen die ze zien, dat dat niet...ja geen fatsoennormen zijn." [r. 1774-1778] "Ja, dat je het gewoon heel concreet maakt. (...) Als ik zeg 'hoe zou je het vinden met(...)mijn zwager zo zou omgaan zoals dat op die televisie of in die films omgaat...hoe zou je dat...? dat is niet no....wat de norm, ja...snap je wat ik bedoel?'" [r. 1793-1796]</i></p>

	<p>Familie I: "ja, ook een bepaalde vorm van verantwoordelijk. Ja, als een stel zich op een innige manier aan het aflikken is, dan zeg ik er wel wat van maar van 'is dit het nou?'" [r. 2181-2182]</p> <p>Familie J 'ja, wat is er hier nu leuk aan? het is toch een beetje jammer van je tijd?' [r. 2799]</p>
<p>Argumentatie/kaders</p>	<p>Familie C: " Maar dan zeg ik wel van 'ja, ik doe het niet want zus en zo'"[r. 851-852]</p> <p>Familie B: Dus ik zeg dan wel 'geen spelletjes waarin je schiet want in de bijbel staat dat je anderen niet mag doden'. En dat accepteren ze gewoon heel goed."(...) "Ja, dan moet je dus enerzijds de discussie telkens aangaan, is het verantwoord wat je wil kijken? En twee, is het nodig? "</p> <p>Familie G: "G1: Kijk, en waar je ze dan een beetje mee probeert te helpen, is dat datgene wat in allerlei films en series getoond wordt, dat dat niet realistisch is. Met name, dat speelt in de pubertijd, hoe je als jongen en meisje met elkaar omgaat. Dat is niet representatief." [r. 1865-1866]</p> <p>Familie H: : "nee, absoluut niet. Nee, en dat wordt ook uitgelegd waarom niet."[r. 2053]</p>
<p>Nog geen argumenatie</p>	<p>J "Dus het zijn een aantal dingen die ik eerst zelf ook goed onder woorden moet brengen want ik wil hier dus iets mee...met dit programma 'Wie is de Mol' , ik denk dat dat exemplarisch is voor wat er gaat komen. Met nieuwe programma's die hij ontdekt en wil gaan zien en waarvan ik denk...daar passen die twee regels niet helemaal op, het woordgebruik en beeld, was toen hij klein was wel het geval."[r. 2812-2815] . "En dat ik zoek dus naar...ik merkte dat hij dus nog wel reageerde op zo'n woord...maarja dat is op een gegeven moment niet meer voldoende, want het kan soms zijn dat dat verkeerde woord niet valt, en dat ik toch denk..en die beelden, daar is ook niks mee mee. Je ziet geen gekke dingen en toch wil ik niet dat 'ie het kijkt. Dus het is moeilijk een verhaal erbij hebben waar hij nu ook begrip voor heeft. Hij kan het er niet mee eens zijn, dat zal hij ook niet zijn als ik het zou verbieden. Maar dat ik wel kan uitleggen waarom ik het doe, en dat heb ik niet goed. want ik moet het dus nu gaan kijken want het staat voor mij voor meer. [r. 2826-2832]</p>
<p>Inzetten op relatie kind met God als kadergevend</p>	<p>Familie B: Ik denk dat alles wat je bedenkt aan regels is niet voldoende, ja dat haalt het niet bij een relatie met God. Als je dat hebt dan bepaalt dat je handelen en ja, bewaart het je ook voor heel veel zonde. En als dat er niet is, nou dan kun je als ouders doen wat je wil, maar dan hou je het toch niet tegen. [r. 498-501]</p> <p>Familie I: "Nou, ik denk dat je een persoonlijke relatie met God moet hebben. Met de Heere Jezus en Hem iedere dag moet bidden om kracht en om bescherming. Een relatie met hem, behoedt je voor het vallen in zonde. Althans, je valt dan nog wel in zonde, maar je leeft er in ieder geval niet op los. (...) Want dat is de basis en dat is de voedingsbodem. Dat moet je norm van het leven zijn. Tot eer van God en tot nut van je laatste, de samenvatting van de wet. En die normen moet je ook aanleggen in je omgang met tv en andere media."[r. 2265-2267]</p>

5. Conclusie

5.1. Hoofdvraag

Hoewel het gebruik van televisie in bevindelijk gereformeerde kring op veel waarschuwing en verbod kon rekenen, zijn computers en het internet wel de bevindelijk gereformeerde huishoudens binnengehaald. Daarmee hebben veel bevindelijk gereformeerden die eerder het televisietoestel niet aanschaften de mogelijkheid in huis gehaald om door middel van internet op vaste computer of *smartphone* televisie te kijken. Bij de initiatiefnemers van dit onderzoek, Het Reformatorisch Dagblad en Kliksafe, leeft de vraag hoe men tegenwoordig in bevindelijk gereformeerde kring omgaat met deze nieuwe mogelijkheden voor het kijken van televisie via internet en met name welke argumenten er binnen de achterban leven om nieuwe vormen van mediagebruik te verantwoorden.

De hoofdvraag van deze scriptie was:

Hoe verhouden bevindelijk gereformeerden zich met het kijken van televisie via internet?

5.2 Samenvatting theorie

De acceptatie van een nieuwe technologie in een samenleving volgt meestal een vast patroon: de S-vormige curve. Sommige mensen gaan snel tot aanschaf over, terwijl anderen een meer afwachtende houding hebben. Verschillende onderzoeken tonen aan dat het met name ouderen zijn die relatief laat of zelfs nooit tot adoptie van een innovatie overgaan.

Wat betreft houdingen ten opzichte van televisie binnen de gereformeerde gezindte konden drie houdingen worden onderscheiden, te weten acceptatie, selectie en distantie. Deze houdingen zijn 'ideaaltypisch' gebonden aan verschillende kerkelijke groeperingen. Grofweg ingedeeld viel in het onderzoek van Polderman (1996) naar de relatie tussen gereformeerden en televisie de houding van acceptatie samen met vrijzinnig gereformeerden, selectie bij orthodox-gereformeerden en distantie bij de meer bevindelijk gereformeerden.

Polderman koppelde aan de bovenstaande geloofsrichtingen ook een bepaalde christelijke visie op cultuur waardoor een zogenaamd 'model' m.b.t. gereformeerde kerkstroming, houding ten opzichte van televisie en gereformeerde cultuurvisie opgemaakt kan worden. Kort gezegd leek het erop dat de houding ten opzichte van televisie o.a. gelegen

was in een bepaalde cultuurvisie. Gereformeerden met een houding van acceptatie kenmerken zich door het idee dat het goed is om je als christen aan te passen aan 'de wereld' en erin op te gaan, waarbij de maatschappelijke relevantie van televisie doorslaggevend was om deze aan te schaffen. De gereformeerde afwijzers waren van mening dat het beter was om afstand ten opzichte van 'de wereld' te behouden, waarbij in de Bijbel argumenten werden gevonden om de televisie juist niet in huis te halen.

Daarnaast waren er een aantal specifieke argumenten die vaak in bevindelijk gereformeerde kring tegen televisie werden ingebracht. Ten eerste het gevaar voor wereldgelijkvormigheid. Dit wil zeggen dat door het kijken van televisie je de ('wereldse') praktijken en zienswijzen die op televisie te zien zijn, over gaat nemen en dat het om deze reden beter is om geen televisie te kijken/ bezitten. Daarnaast is er het argument dat vermaak en ontspanning geen goede zaken zijn, terwijl dit wel vaak aan de orde is al er televisie wordt gekeken. Televisie zou daarmee tijd opslokken die beter aan God, mensen of andere nuttigere zaken besteed kan worden. Een derde reden die eerder werd gegeven om televisie buiten de deur te houden was dat het gezin en de opvoeding ondermijnt doordat als er televisie wordt gekeken, er niet meer gepraat wordt en televisie bovendien kinderen in aanraking brengt met zaken waar ze nog niet aan toe zijn. Tot slot was er het argument van het gevaar van de beeldcultuur. Televisie werd gezien als onderdeel van de beeldcultuur die de leescultuur, waarin ook meer in de bijbel gelezen wordt, verdrukt en om die reden was het beter om afstand te houden van televisie.

Figuur 8: Overzicht theorie m.b.t. 'traditionele' afwijzing televisie door bevindelijk gereformeerden

Al snel na de introductie van internet bleek het voor bevindelijk gereformeerden een stuk lastiger dit medium buiten de deur te houden en daarom werden voor internet andere manieren van het in goede banen leiden van de informatiestroom toegepast. De gereformeerde traditie kent onder andere een traditie van technische filtering, maar daarnaast zijn ook andere manieren van begeleiding van het internetgebruik (van kinderen) mogelijk, te weten: restrictieve begeleiding in de zin van regels stellen, actieve/evaluatieve begeleiding door met kinderen over mediagebruik te praten en het vooraf, tijdens of achteraf meekijken met het kind.

Met het internet kwam echter, begeleiding of niet, de mogelijkheid binnen om televisie te kijken via sites als Uitzendinggemist, You Tube, NOS.nl enzovoort. De RD-enquête '60 jaar televisie' toonde in oktober 2011 aan dat een aanzienlijk deel van de overwegend bevindelijk gereformeerde achterban van het RD nog steeds geen televisie heeft maar wel via internet televisie kijkt.

5.3 Beantwoording deelvragen

Bovenstaande theorie en met name de recente uitkomsten van de RD-enquête '60 jaar televisie' geven voor een deel antwoord op de hoofdvraag hoe bevindelijk gereformeerden zich verhouden tot televisie kijken via internet. Anderzijds roepen de uitkomsten van de enquête, juist in het licht van de theorie van onder andere Polderman, ook weer vragen op. Door middel van empirisch onderzoek is geprobeerd een aantal van deze nieuw opgeworpen vragen te beantwoorden om zodoende de reeds bekende kennis over de houding van bevindelijk gereformeerden ten opzichte van televisie en internet te verdiepen en aan te vullen.

5.3.1 De oude stempel

Deelvraag 1: Is er een verband tussen de leeftijd en de houding die bevindelijk gereformeerden hebben ten opzichte van televisie kijken via internet?

Om te weten hoe bevindelijk gereformeerden zich in de toekomst ten opzichte van televisie kijken via internet zullen verhouden, is het interessant om te kijken welke rol leeftijd momenteel speelt in het wel of niet adopteren van televisie (via internet) binnen deze kring.

Door het verband te onderzoeken tussen leeftijd en houding ten opzichte van televisie kijken, kan inzicht verkregen worden in de vraag of een bepaald segment afwijzers (nu nog 30% van het geheel) er binnen nu en 20 jaar wellicht zal uitgroeien.

Om deze vraag te beantwoorden is een analyse uitgevoerd op de ruwe data van de RD-enquête '60 jaar televisie', waarbij het statistisch verband tussen de variabele 'leeftijd' en 'houding', zoals geoperationaliseerd in paragraaf 3.1.3, onderzocht. Hieruit blijkt dat er een matig statistisch verband is tussen leeftijd en of men een houding van acceptatie (wel tv-bezit), selectie (geen tv-bezit maar wel via internet televisie kijken) of distantie (geen tv-bezit en ook geen gebruik) heeft.

Hoe hoger de leeftijdscategorie, hoe hoger over het algemeen het percentage afwijzers van het medium televisie (geen tv, en ook niet kijken via internet) is. In de jongste categorieën is daarentegen het televisie kijken via internet, computer, laptop, tablet of mobiele telefoon populair. Het is dus mogelijk dat het segment 'afwijzers' in bevindelijk gereformeerde kring er voor een deel met het verloop van jaren op natuurlijke wijze uit zal groeien, en plaats zal maken voor een hoger segment niet-tv bezitters dat wel via internet kijkt.

5.3.2 Hoe harder het nee, des te meer via de pc?

Deelvraag 2: Is er een verband tussen de houding van bevindelijk gereformeerden ten opzichte van televisie kijken via internet en het behoren tot een bepaalde kerk?

Op basis van Polderman (1996) leek het mogelijk een indeling te maken van de houding ten opzichte van televisie gekoppeld aan kerkgenootschap. De vraag is of dezelfde kruisverbanden ook opgaan voor televisie kijken via internet en of in die zin de afwijzende houding ten opzichte van televisie dus positief of negatief zijn doorwerking heeft in de mate waarop kerkgangers behorend tot een bepaalde kerk televisie kijken via internet.

Om deze vraag te beantwoorden is een analyse uitgevoerd op de ruwe data van de RD-enquête '60 jaar televisie', waarbij het statistisch verband tussen de variabele 'houding' en de variabele 'kerkgenootschap, zoals geoperationaliseerd in paragraaf 3.1.3, is onderzocht. Hieruit blijkt dat er een matig statistisch verband is tussen het behoren tot een bepaald kerkgenootschap en of men een houding van acceptatie (wel tv-bezit), selectie

(geen tv-bezit maar wel via internet televisie kijken) of distantie (geen tv-bezit en ook geen gebruik) heeft.

In de kerkgemeenschappen waar traditioneel de televisie het meest werd afgewezen, kijkt niet het hoogste percentage van de niet-tv-bezitters nu via internet. Het tegenovergestelde is het geval. Hoe meer in kerkgenootschappen het televisiebezit geaccepteerd is, des te groter is het percentage van de groep niet-tv bezitters dat wel via internet. Wat dat betreft lijkt het afwijzende standpunt ten opzichte van televisie dat bepaalde kerkgenootschappen hanteren of hanteerden, door te werken in de mate waarin de kerkleden die tot deze kerken behoren televisie kijken via internet.

5.3.3 Uitzendinggemist mag wèl

Deelvraag 3: Hoe kijkt men binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' aan tegen de verschillende argumenten voor of tegen het gebruik van televisie (via internet) en welke cultuurvisie hangt deze groep aan?

Door deze vraag te beantwoorden kan onder andere de uitspraak van Andries Knevel dat "het gebrek aan bezinning verklaart waarom bevindelijk gereformeerden wel 'massaal' televisie kijken via internet" getoetst worden. Ook kan met het beantwoorden van deze vraag het onderzoek van Polderman naar de relatie van bevindelijk gereformeerden met televisie, dat gebaseerd was op uitspraken van kerkelijk opinieleiders, getoetst worden met uitspraken van 'de gewone kerkganger' die anno nu televisie kijkt via internet.

De resultaten die antwoord geven op deze vraag zijn verkregen door interviews met een kleine selectie van bevindelijk gereformeerden die geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken. Op basis van de resultaten kunnen uitspraken gedaan worden over welke argumenten voor en tegen het gebruik van televisie gehanteerd worden en welke cultuurvisie binnen deze groep dominant is.

De belangrijkste reden voor de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' om geen televisie in huis te hebben, is omdat het lastig is om de 'knop te beheersen'. Omdat het beter is de tijd die televisie opslokt aan nuttige/sociale zaken te besteden en er bovendien vooral veel inhoudelijk slechte programma's op televisie voorbij komen, kiest deze groep bevindelijk gereformeerden ervoor om het medium televisie niet in huis te halen. Deze

groep bevindelijk gereformeerden lijkt dan ook niet per definitie principieel tegen het medium te televisie te zijn.

Het standpunt van de kerk of datgene wat gebruikelijk is, speelt naar eigen zeggen voor de groep *niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers* geen rol in de keuze geen televisietoestel in huis te hebben. Breder gedragen binnen deze groep lijkt het idee dat mensen een eigen verantwoordelijkheid hebben als het gaat om de keuze wel of geen televisie (via internet) te kijken. Het idee dat de kerk een verantwoordelijkheid heeft over haar gemeenteleden wordt dus niet meer breed gedragen.

Ditzelfde geldt voor de meeste argumenten die in vroeger jaren tegen het medium televisie werden ingebracht. Hoewel de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' bepaalde stellingnames tegen televisie wel onderschrijven, worden er ook vaak nuances aangebracht die het betreffende argument minder geldig maken.

Alleen het gevaar van het hellend vlak wat televisie kijken via internet kan zijn, lijkt binnen deze groep erkend te worden als een gevaar dat direct in de eigen situatie herkend wordt.

Het gevaar van wereldgelijkvormigheid door het kijken van televisie wordt vaker genuanceerd door erop te wijzen dat dit argument dan niet alleen voor televisie zou moeten gelden maar voor alle media, of door erop te wijzen dat het gevaar niet zozeer van tv afhangt omdat het gevaar voor wereldgelijkvormigheid in de hele wereld/maatschappij aanwezig is. Zogezegd, je hoeft de de tv niet aan te zetten om te zien wat er in de wereld te koop is en hieraan te wennen.

Over amusement en ontspanning wordt binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' verschillend gedacht. Een deel lijkt niet happig te zijn op entertainmentprogramma's, maar verder lijken de meesten principieel weinig moeite hebben het kijken van televisie ter ontspanning en vermaak.

Ook het argument van de beeldcultuur lijkt niet breed gedragen te worden binnen de groep bevindelijk gereformeerden die geen televisie hebben maar wel via internet kijken. Eerder lijkt de mening binnen deze groep dominant dat beeld juist goed kan zijn omdat het bepaalde zaken beter kan overbrengen. De beeldcultuur wordt door een deel van deze groep ook als een gegeven gezien, waar je t.b.v. overdracht van kennis (van het evangelie) maar beter in mee kan gaan in plaats dat je afstand houdt van deze ontwikkeling.

De opdracht het evangelie in de wereld te verspreiden is een onderdeel van de gereformeerde cultuurvisie die binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve- kijkers' erg belangrijk wordt geacht. Het bewust afstand nemen van de cultuur wordt vaak als onwenselijk gezien omdat daarmee de christelijke boodschap niet over gebracht kan worden. Eerder lijkt een pragmatische argumentatie als het gaat om de omgang met 'de wereld' dominant. Als het gaat om nieuwe media en bijvoorbeeld de toenemende invloed van de beeldcultuur wordt in dit verband gesteld 'het is er nu eenmaal, dus kun je het maar beter goed inzetten en je kinderen ermee leren omgaan'. Daarnaast wordt het belangrijk geacht dat je (als christen) weet wat er in de wereld speelt zodat je er ook op kunt anticiperen. Samengevat lijkt de groep 'niet-tv-bezittende-selectie-kijkers' zich qua cultuurvisie eerder als 'pionier' in de wereld te plaatsen dan, (zoals eerder gebruikelijk was voor bevindelijke gereformeerden zonder televisie) als 'vreemdeling' die moet proberen afstand te houden van de 'wereld'.

5.3.4 Geen Youtube op zondag

Deelvraag 4: Welke selectiecriteria wordt gehanteerd in gezinnen waar geen tv aanwezig is maar wel via internet televisie wordt gekeken en hoe wordt het televisie kijken via internet in deze gezinnen begeleid?

Als het gaat om het overdenken van verantwoord mediagebruik door het RD en Kliksafe kan het een aanvulling zijn inzicht te hebben in hoe het televisie kijken via internet in de praktijk vorm gegeven wordt en waar in gezinnen, als het gaat om begeleiding, de nadruk op wordt gelegd. De resultaten die antwoord geven op deze vraag zijn verkregen door interviews met een selectie van bevindelijk-gereformeerde ouders met thuiswonende kinderen die geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken.

In het licht van het belang dat de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve- kijkers' lijkt te hechten aan het op de hoogte zijn van wat er in de wereld speelt, is het niet verrassend dat nieuws-en actualiteitprogramma's bij de ouders vaak hoog op het favorietenlijstje staan. Daarnaast worden natuurprogramma's vaak genoemd als genre dat acceptabel is.

Niet acceptabel acht men programma's die zeer algemeen tegen de Tien Geboden of Gods wil ingaan en programma's met 'seks of niet bijbelse relaties', 'vloeken', en 'magie'.

Op zondag wordt er in de meeste bevindelijke gereformeerde gezinnen binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' geen televisie via internet gekeken. Vaak blijft de computer dan in zijn geheel uit.

Het hebben van een internetfilter lijkt in de meeste bevindelijke gereformeerde gezinnen binnen de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' gebruikelijk. Daarnaast wordt er vaak (over de schouder) met de kinderen meekeken als deze televisie kijken via internet. Ook het hebben van regels m.b.t. tot de tijd dan kinderen mogen kijken blijkt bij deze groep ouders gebruikelijk. Sommige ouders hanteren tevens duidelijke regels voor wat er gekeken mag worden.

Het idee dat filters en regels (in de toekomst) niet meer voldoende zijn om hun kinderen verantwoord gebruik te laten maken van televisie via internet leeft echter sterk bij bevindelijk gereformeerde ouders die geen televisie hebben maar wel televisie kijken via internet. Het belang om kinderen zelf te leren op een verantwoorde manier om te gaan met televisie via internet (mediaopvoeding) lijkt over de hele linie doorgedrongen te zijn. Niet zozeer het beschermen tegen, maar het 'begeleid confronteren' met datgene wat er in de wereld in zijn algemeenheid en op televisie (via internet) te zien is, wordt als beste methode gezien om kinderen te leren eigen verantwoorde keuzes te maken.

Hoewel bepaalde zaken nog wel verboden worden in deze gezinnen, geven ouders ook aan veel in gesprek te gaan met hun kinderen over televisieprogramma's en televisie kijken via internet in z'n algemeenheid (evaluatieve begeleiding). Als het echter gaat over hoe deze groep ouders met hun kinderen praat en welke handvatten ze hun kinderen geven om een tot een eigen (verantwoorde) keuze te komen, dan valt op dat er met de kinderen overwegend op een vrij oordelende manier wordt gesproken over de televisieprogramma's.

5.4 Samenvatting beantwoording deelvragen

Kort samengevat lijkt het er op dat het televisie kijken (via internet) de komende jaren in bevindelijk gereformeerde kring alleen maar zal toenemen. De groep ouderen die relatief vaak geen televisie heeft en ook op geen enkele manier televisie kijkt, zal er waarschijnlijk binnen nu en twintig jaar 'op natuurlijke wijze uitgroeien'. Ondertussen groeien de

mogelijkheden om op andere manieren dan via een televisietoestel televisie te kijken. Hier wordt door de jongere generaties relatief vaker gebruikt van gemaakt en deze manier van televisiekijken lijkt bovendien in gereformeerde kring een stuk meer geaccepteerd te zijn dan het hebben van een televisietoestel.

Het lijkt er overigens wel op dat de mate waarin een kerkgenootschap de televisie (eerder) afwees, zijn invloed heeft gehad op de mate waarin de kerkleden televisie kijken via internet. Van de niet-tv-bezitters kijkt in de 'strengere' kerken (de kerken waar relatief het hoogste percentage niet-tv bezitters zit) een relatief kleiner deel wel televisie via internet dan in kerken waar televisie meer geaccepteerd is.

Desondanks is over de hele linie een nieuwe vorm van acceptatie waar te nemen is. Dit lijkt in eerste instantie in strijd met de theorie waarin duidelijk naar voren komt dat bevindelijk gereformeerden om zeer uiteenlopende principiële redenen en op basis van een bredere (afwijzende) cultuurvisie het kijken van televisie volledig afwezen. Mijn kwalitatief onderzoek toont aan dat bevindelijk gereformeerden die geen televisie hebben maar wel televisie kijken via internet hier echter een logische verklaring voor hebben, die datgene wat eerder bekend was over de relatie van bevindelijk gereformeerden met televisie nuanceren. Zo blijkt uit mijn onderzoek dat binnen de groep bevindelijk gereformeerden die geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken de gereformeerde cultuurvisie waarin een meedoen met de wereld ook belangrijk wordt geacht dominant is dan de visie dat een christen zoveel mogelijk afstand van elkaar moet bewaren van 'de wereld' om er niet mee 'besmet' te raken.

Meer specifiek ingaand op de visie op het medium televisie (via internet) kan ten eerste gesteld worden dat de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' ten eerste vaak niet principieel tegen het medium televisie is. Het scala aan argumenten op basis waarvan televisie werd afgewezen lijkt bovendien niet breed gedragen onder deze groep bevindelijk gereformeerden. Ook speelt het (afwijzende) standpunt van de kerk of datgene wat gebruikelijk is in de kerk voor deze groep geen rol in de afwijzing van het medium televisie. De argumentatie die binnen de groep 'niet-tv-bezittende –selectieve-kijkers' dominant lijkt als verklaring voor het gegeven dat ze geen televisie hebben maar wel televisie via internet kijken, luidt samengevat als volgt:

Met een gewone televisie kun je niet goed bewust en selectief kijken en komt er meer 'rotzooi' binnen dan goede programma's en om die reden is de televisie vaak buiten de deur gehouden. Voor televisie via internet, geldt echter precies het omgekeerde. Je kunt er gemakkelijker bewust en selectief gebruik van maken en zodoende het kleine aantal 'goede programma's (actualiteiten, natuurfilms, educatieve/informatie programma's) binnen laten en de 'rotzooi' nog steeds buiten de deur houden.

Een deel van de 'niet-tv-bezittende- selectieve- kijkers' gaf in mijn onderzoek echter ook aan dat het toelaten van televisiekijken via internet 'sluipenderwijs' is verlopen en in die zin ook niet altijd en volledig een bewuste keuze (op basis van argumentatie) is geweest.

Wanneer het gaat om het begeleiden van kinderen bij het televisie kijken via internet, lijkt deze groep bevindelijk gereformeerden ervoor te kiezen om hun kinderen liever 'begeleid te confronteren' dan om hun kinderen af te schermen van de mogelijke kwalijke zaken die hun kinderen met televisie kijken via internet (en door de confrontatie met 'de wereld' in zijn algemeenheid) kunnen tegenkomen. Vaak wordt het praten met kinderen over televisieprogramma's en het daarmee opvoeden tot bewuste en verantwoorde kijkers als belangrijke pijler genoemd van deze vorm van begeleiding. Wat echter wel opvalt is dat veel ouders hierin nog vaak gebruik maken van een oordelende manier van spreken over datgene wat ze niet wenselijk achten voor hun kinderen.

5.5 Slotconclusie

Ik begon mijn scriptie met te stellen dat nieuwe media zijn openingen naar de wereld zijn en dat dit door veel mensen dit als belofte wordt gezien en door sommigen als bedreiging. Wat opvalt aan de groep bevindelijk gereformeerden die televisie kijken via internet, is dat het idee dat in televisie kijken een gevaar van een 'hellend vlak' schuilt, vrij dominant aanwezig is. Het idee dat in de toekomst de duur van het televisie kijken via internet zal toenemen en dat de inhoud waar naar gekeken wordt zich zal verbreden, lijkt door een groot deel van deze groep als reëel gevaar te worden gezien. Dat dit (langer en minder selectief via internet televisie kijken) waarschijnlijk ook een reële verwachting zal blijken te zijn, zit 'm erin dat in de toekomst het segment 'afwijzers' dat op leeftijd is over een aantal jaren op natuurlijke

wijze plaats zal maken voor bevindelijk gereformeerden die geen tv bezitten maar wel via internet televisie kijken.

Daarnaast is de kans groot dat deze verwachting waarheid zal worden aangezien het gevaar van het 'hellend vlak' van televisie kijken via internet binnen deze groep wel wordt erkend maar verder geen rol speelt in de overwegingen om wel of geen televisie te kijken via internet. Hoewel een deel van de groep 'niet-tv-bezittende- selectieve- kijkers' aangeeft dat televisie kijken via internet hen allemaal een beetje ('sluipenderwijs') is overkomen en waarschijnlijk in de toekomst nog verder zal overkomen, lijkt vrijwel nergens binnen deze groep de gedachte te spelen om nu al een bewuste keuze te maken als het gaat om de toekomst. Zoals een van de respondenten ook aangaf:

"Dat merk je al, als je eenmaal gewend bent...het terugdraaien van dingen is best wel moeilijk."

Ik verwacht dan ook dat binnen de groep bevindelijk gereformeerden die nu geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken het gebruik van televisie via internet zowel qua duur als breedte zal toenemen. De vraag is dan ook of het de belangrijkste reden om geen televisie te hebben maar wel via internet televisie te kijken (dat er een betere 'beheersing van de knop' mogelijk is) ook in het toekomstperspectief ('het hellend vlak') opgaat.

6. Discussie & Aanbevelingen

6.1 Discussie

De conclusies van mijn onderzoek zijn gebaseerd op de resultaten uit zowel een theoretische verkenning van de literatuur als eigen aanvullend kwantitatief en kwalitatief onderzoek. In de paragrafen over betrouwbaarheid en validiteit/geldigheid in deze scriptie is onder andere ingegaan op de selectie van respondenten voor zowel het kwantitatieve als het kwalitatieve deel van mijn onderzoek.

Aangezien het RD de selectie van respondenten die deelnamen aan de enquête '60 jaar televisie' niet volledig aselekt tot stand is gekomen, is het nodig enige reserve te behouden als het gaat om het, op basis van de resultaten van de enquête '60 jaar televisie', uitspraken doen over de hele populatie bevindelijk gereformeerden.

Ditzelfde geldt voor de uitspraken die gedaan kunnen worden over de groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' op basis van mijn kwalitatief onderzoek onder een selectie van 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers'. Bij een kleinschalig kwalitatief onderzoek als deze is het nodig een kritische reserve te behouden als het gaat om het op basis van de resultaten van het empirisch onderzoek conclusies trekken over de gehele groep bevindelijke gereformeerden die geen televisie hebben maar wel via internet televisie kijken. De resultaten uit de betreffende interviews kunnen echter wel een goede eerste indicatie geven van wat binnen deze groep 'niet-tv-bezittende-selectieve-kijkers' leeft.

6.2 Wetenschappelijke & praktische aanbevelingen

Voor verder wetenschappelijk onderzoek is het aan te bevelen om de conclusies op basis van mijn kwalitatief onderzoek te vertalen naar een kwantitatief te meten onderzoeksvragen (enquête) die de resultaten en conclusies uit dit gedeelte van mijn onderzoek kunnen toetsen.

Ook zou het interessant zijn om zowel het (deels door RD uitgevoerde) kwantitatieve deel als het kwalitatieve onderzoek naar de relatie van bevindelijk gereformeerden met de verschillende mogelijkheden om televisie te kijken over een jaar of tien te herhalen om o.a. te onderzoeken of het 'hellend vlak' waarvoor gewaarschuwd wordt inderdaad een hellend vlak is gebleken. Zoals een respondent in één van de interviews ook aangaf:

“Het kan natuurlijk een glijdende schaal zijn. Ik bedoel, wij kijken heel selectief en dat geldt waarschijnlijk voor heel veel mensen. Over een paar jaar zou je eigenlijk dat onderzoek weer moeten doen.”

Met dit onderzoek hoop ik voor het RD en Kliksafe inzichtelijk gemaakt te hebben hoe de groep niet-tv bezittende- selectieve- kijkers in hun achterban omgaan met het kijken van televisie via internet en hoe zij deze omgang verantwoorden. Mede in het licht van het gegeven dat deze groep in de toekomst waarschijnlijk groter zal worden en ouders uit zichzelf waarschijnlijk steeds vaker in het begeleiden van hun kinderen de nadruk zullen leggen op ‘mediaopvoeding’, is het van belang te weten te weten welke visies en argumenten er leven binnen de doelgroep.

De praktische aanbeveling aan het adres van de initiatiefnemers van dit onderzoek, Het Reformatorisch Dagblad en Kliksafe, is dat het wellicht een idee is om de discussie over het ‘gevaar van het hellend vlak’, dat veel ouders wel erkennen maar op zichzelf (nog) niet van toepassing achten, nog eens aan te zwengelen. Ouders geven zelf ook aan dat ze ‘bewustzijn van gevaren’ als beste manier zien om je te wapenen tegen de gevaren van mediagebruik. Wellicht dat een dergelijke discussie dit bewustzijn bij ouders kan vergroten en daarmee het gevaar van het door hen zelf gevreesde ‘hellend vlak’ kan afwenden.

Het woordelijk veroordelen van bepaalde programma’s zoals nu nog veel door ‘niet-tv-bezittende-selectieve’ ouders lijkt te gebeuren, zal in de toekomst waarschijnlijk niet meer voldoende zijn. Ouders zullen in de toekomst een betere argumentatie moeten hebben om hun kinderen bewust te laten worden waarom bepaalde programma’s (in christelijke perspectief) misschien niet goed voor hen zijn. Het RD en Kliksafe zouden ouders wellicht kunnen helpen om te komen tot een doordachte argumentatie om met hun kinderen in gesprek te gaan. Zoals een van de respondenten tijdens het interview aangaf:

“Als hij straks op die smartphone gaat kijken, wil ik dat hij mijn argumenten en verhaal in z’n hoofd heeft en dan moet hij natuurlijk zelf z’n beslissingen nemen. Maar dan moeten we wel een beter verhaal hebben. De argumenten moeten uitgebreid worden. En daar zoek ik een beetje naar van hoe ik dat doe. ” [r. 2837-2839]

Hiervoor raad ik het RD en Kliksafe aan ervoor te zorgen dat ze de verdieping in argumentatie laten aansluiten bij de argumenten voor en tegen het gebruik van televisie kijken (via internet) die (nog) leven binnen de groep ‘niet-tv-bezittende-selectieve- kijkers’,

zoals terug te vinden in dit onderzoek. Daarbij zou het wellicht voor het RD en Kliksafe interessant zijn om (aanvullend) te (laten) inventariseren welke visies op televisie kijken via internet er onder bevindelijk gereformeerde kinderen/jongeren dominant zijn , om te zorgen dat eventuele door het RD en Kliksafe aangeboden overdenkingen m.b.t. tot dit onderwerp ook aansluiten bij datgene wat onder het jongere deel van de achterban leeft.

Literatuurlijst

Boeken & wetenschappelijke artikelen

- Baarda, D.B., Goede, de, M.P.M & Teunissen, J. (2005) *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*, Wolters-Noordhoff: Groningen/Houten.

- Bovill, M. & Livingstone, S. (2001). *Bedroom culture and the privatization of media use* [online]. London: LSE Research online, beschikbaar via <http://eprints.lse.ac.uk/672/>

Coster et al. (1998) *De eeuw in het hart: de bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw*, Houten: Den Hertog

- Davis, F. (1989) Perceived Usefulness, perceived ease of use and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly* (13) p. 319-340

- Dijk, van, G.J. (1996) *Het geloof der vaders. De denkwereld van de bevindelijk gereformeerden*. Nijmegen: SUN

- Dijk, van, L., De Haan, J. & Rijken, S. (2000) *Digitalisering van een leefwereld, een onderzoek naar informatie- en communicatietechnologie en sociale ongelijkheid*. Den Haag: SCP

- Donk, van de, W.B.H.J., Jonkers, A.P., Kronjee, G.J. & Plum, R.J.J.M. (red.) (2006). *Geloven in het publieke domein, verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam: Amsterdam University Press

- Janse, C.S.L. (1985) *Bewaar het pand, de spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*. Houten: Den Hertog

- Jansen, L.A. (1998). 'Niet wereldvreemd: wel een vreemdeling ' in: J. A. Coster et al. (1998) *De eeuw in het hart: de bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw* (pp. 63- 78) Houten: Den Hertog

- Haan, de , J. (2008) Sociale contacten via digitale kanalen. In: Schnabel,P., Bijl R. & Hart, de, J. *Betrekkelijk betrokken; studies in sociale cohesie*. Den Haag: SCP, p. 365-385

- Huysmans, F. & De Haan, J. (2010) *Alle kanalen staan open. De digitalisering van het mediagebruik. Het culturele draagvlak, deel 10*, Den Haag: SCP

- Kirwil, L. (2009). Parental mediation of children's internet use in different European countries, *Journal of Children and Media* 3:4, p. 394-409

- Knevel, A.G. (1991) *De wereld in huis: het christelijk gezin en televisie*. Kampen: Uitgeverij Kok Voorhoeve

- Livingstone S. & Helsper E.J. (2008). Parental mediation of children s internet use, *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 52:4, p. 581-599

- Lwin, M.O., Satanland, A.S.J., Miyazaki A.D. (2008). Protecting children's privacy online: how parental mediation strategies affect website safeguard effectiveness, *Journal of Retailing* 84: 2, p. 205- 217

- Nathanson A.I. (2002). The unintended effect of parental mediation of television on adolescents. *MediaPsychology* 4, p. 207-230

- Nikken, P. & Jansz, J. (2007). Playing restricted videogames: Relations with game ratings and parental mediation. *Journal of Children and Media*, p. 227-243.

- Nikken, P. & Jansz, J. (2006). Parental mediation of children's video game playing: A comparison of the reports by parents and children. *Learning, Media, and Technology*, 31, p. 181-202.

- Olson, J.M. & Zanna, M.P. (1993) Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*, 44, 117-154.

- Polderman, C.P. (1996). *Kerk en wereld [een studie over gereformeerden en hun uiteenlopende relaties met televisie in het licht van politiek, cultuur en theologie]*. Leiden: Uitgeverij J.J. Groen en Zoon

- Rogers, E.M. (1995). *Diffusion of Innovations*, vierde druk, New York: Free Press

- Sicking P. (1998), *Leben ohne Fernsehen: eine qualitative Nichtfernseherstudie*, Wiesbaden: Deutscher Universitätsverlag

- Stoffels, H.C. (1998). De wereld binnen handbereik: bevindelijk gereformeerden aan de vooravond van de 21ste eeuw' in: J. A. Coster et al. (1998) *De eeuw in het hart: de bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw* (pp. 54- 62). Houten: Den Hertog

- Stoffels, H.C.,(1993) *Bevindelijk gereformeerden*. Amsterdam: VU Uitgeverij

- Valkenburg, P.M., Krccmar M., Peeters A.L. & Marseille N.M. (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation: " instructieve mediation", "restrictive mediation" and " social co-viewing". *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 43: 1, p. 52-68

- Velema, W. H. (1998) 'Staan in de cultuur van de eenentwintigste eeuw' in: J. A. Coster et al. (1998). *De eeuw in het hart: de bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw* (pp. 178- 187). Houten: Den Hertog

- Venkatesh,V., Morris,M. G., Davis,G. B, Davis, F. D. (2003) User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly* (27) p. 425-478.

- Vlies, van der, B.J.(1998) ' Tussen twee vuren' in: J. A. Coster et al. (1998). *De eeuw in het hart: de bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw* (pp. 178- 187).

Houten: Den Hertog

Krantenartikelen en webartikelen

- *Algemeen Dagblad* (2010, 8 juli) 'WK? Op zondag geen televisie voor 250.000 gelovigen', geraadpleegd via

<http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Binnenland/article/detail/1940735/2010/07/08/WK-Op-zondag-geen-televisie-voor-250-000-gelovigen.dhtml?redirected>

- *Centraal Bureau Statistiek Webmagazine* (3 december 2008) '60 jaar televisie in Nederland, geraadpleegd via [http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-](http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2618-wm.htm)

[cultuur/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2618-wm.htm](http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2618-wm.htm)

- *NRC. Next* (2006, 1 november) 'Uitzendinggemist.nl mag wèl: Gereformeerden mijden tv, maar internet is 'maatschappelijk relevant'

- *Reformatorisch Dagblad* (11 mei, 2007) 'Kerk moet nadenken over invloed beeldcultuur',

- *Reformatorisch Dagblad* (2008, 26 september), 'Beschermd', geraadpleegd via

http://www.refdag.nl/achtergrond/consument/beschermd_1_279512

- *Reformatorisch Dagblad* (2010, 9 maart) 'Goede voorbeelden nodig in gebruik nieuwe media'

- *Reformatorisch Dagblad* (2011, 5 februari) 'Emobiel keert terug op gsm-markt'

- *Reformatorisch Dagblad* (2011, 4 februari) 'Mensen vissen voor de VU'

- *Reformatorisch Dagblad* (2011, 1 oktober) 'TV kijken via internet populair in gereformeerde gezindte', geraadpleegd via http://www.refdag.nl/nieuws/binnenland/tv_kijken_via_internet_populair_in_gereformeerde_gezindte_1_592502

- *Reformatorisch Dagblad* (2011, 22 oktober) 'Knevel (EO) en Van der Vlies (SGP): Bezinning op tv moet beter', geraadpleegd via http://www.refdag.nl/nieuws/binnenland/knevel_eo_en_van_der_vlies_sgp_bezinning_op_tv_moet_beter_1_597665

- *Trouw* (2010, 30 juli) 'Internetten mag alleen met filter van KlikSafe'

Brochures

- Mediawijzer, 2009, 'Mobieltjes, de wereld op zak' [brochure]

- Mediawijzer, 2007, 'DVD's, kijken of niet kijken' [brochure],

- *Reformatorisch Dagblad*, 2007, 'Macht der verbeelding' [interne notitie]

Sites

- KlikSAFE.nl, geraadpleegd via <http://www.klikSAFE.nl/>

- Mediaopvoeding.nl, geraadpleegd via <http://www.mediaopvoeding.nl/>

Onderzoek Reformatorisch Dagblad

- *Reformatorisch Dagblad* (2003) 'Jongeren en media', op aanvraag beschikbaar